

Sammanställning av remissvar
på diskussionsbetänkandet
Riv ålderstrappan! (SOU 2002:29)

Synpunkter på diskussionsbetänkandet *Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring* (SOU 2002:29) har lämnats i tre sammanhang:

- Remissyttranden
- Spontana synpunkter och åsikter
- Dokumentation av synpunkter och åsikter från regionala konferenser

Denna promemoria innehåller en sammanställning av remissyttrandet. Sammanställningen av spontana synpunkter och åsikter och dokumentation från regionala konferenser presenteras i särskilda sammanställningar.

Av 197 remissinstanser har 123 besvarat remissen (remisslista bifogas). Av de remissinstanser som valt att besvara remissen har 13 stycken angett att de inte har några synpunkter på betänkandet. Sammanlagt är det således 110 remissinstanser som lämnat synpunkter.

Sammanställningen av remissvaren är strukturerad i enlighet med presentationen i diskussionsbetänkandet SOU 2002:29. Först redovisas yttranden från statliga myndigheter, därefter kommuner och landsting och slutligen övriga instanser. Därutöver finns det inledningsvis tre avsnitt med övergripande synpunkter.

A. Övergripande synpunkter utifrån de frågor som ställdes i remissen

Beredningens analys och den framtidsbild som målas upp

Konsumentombudsmannen. Välkomnar helhetsgreppet över äldrepolitiken.

Statskontoret menar att man bör sträva efter ett samhälle där äldre och ålder blir alltmer ointressanta begrepp. Utredningen betonar inte den enskildes ansvar för sin egen situation.

Rikspolisstyrelsen. Instämmer i analys och framtidsbild, men ännu återstår mycket att påverka av attityder och förhållningssätt. Det blir allt vanligare med individuella val än med kollektiva lösningar.

Räddningsverket. Tycker att utredningen är väl underbyggd och relevant och ett bra diskussionsunderlag. Önskvärt vore att de säkerhetsrelaterade frågorna ges mer uppmärksamhet och större utrymme i diskussionen.

Folkhälsoinstitutet. Anser att det är ett heltäckande och välskrivet dokument som ger en god grund för inriktningen av framtida beslut inom olika samhällssektorer och åtgärder för att äldre skall få en bättre livskvalitet. En förutsättning är att det formuleras konkreta förslag och mål.

Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS). Framhåller att det är ett ambitiöst försök att ge en lättillgänglig sammanfattning av kunskaper om åldrandeprocesser och de delar av äldrepolitiken som rör äldre människors möjligheter till aktivitet, delaktighet och inflytande. Till viss del är genomgången baserad på faktisk kunskap och forskning medan andra delar är mer normativt och ideologiskt hållna. Ett antal av de slutsatser som framförs i betänkandet om orsakssamband har inget stöd i vetenskapliga studier.

Hjälpmiddelsinstitutet (HI). Menar att utredningen är en ambitiös och bred beskrivning av tänkbara framtidsbilder och möjliga vägval.

Riksförsäkringsverket (RFV). Finner ingen anledning att ta avstånd från de framtidsbilder som målas upp, men andra grupper i samhället får inte glömmas bort.

Socialstyrelsen (SoS). Tycker att utredningen är ett viktigt kunskapsunderlag i en rad frågor kring den framtida äldrepolitiken. Ställt mot direktiven kunde mer åtgärdsinriktade förslag ha väntats. Att förslagsställandet är svagt utvecklat hindrar samtidigt inte att det återfinns ställningstaganden som har karaktär av åtgärdsförslag.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS). Delar framtidsanalysen. Det kommer att krävas åtgärder inom många områden för att möta de förändringar som en åldrande befolkning innebär.

Försäkringskassaförbundet. Ställer sig i allt väsentligt bakom de grundläggande åsikter och intentioner som uttrycks i betänkandet.

Arbetsgivarverket. Välkomnar en tänkvärd översikt över aktuella forsknings- och utredningsresultat om den tilltagande äldreproblematiken.

Myndigheten för Sveriges nätuniversitet. Anser att betänkandet belyser ett komplext problem på ett allsidigt och insiktsfullt sätt. Instämmer helt i betänkandets analyser och åsikter.

Folkbildningsrådet. Delar uppfattningen att åldersnormer inte får vara avgörande för människors delaktighet och inflytande eller för deras möjligheter att utvecklas.

Högskoleverket. Finner framställningen angelägen och värdefull som en grund för fördjupad debatt kring äldre frågor i generell mening. Betänkandet med bilagor ger en samlad bild av aktuell kunskap i äldre frågor.

Nationella sekretariatet för genusforskning. Ställer sig i grunden positiv till den framtidsbild som målas upp.

Nationellt centrum för flexibelt lärande (CFL). Tycker att betänkandet på ett föredömligt sätt behandlar förutsättningarna för de äldres möjligheter och förhållande till det moderna lärandet. Tar upp intressanta aspekter och resultat.

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning (KY). Ställer sig bakom den framtidsbild som förmedlas.

Statens Historiska Museer (SHM). Delar de åsikter som förs fram. I alltför liten utsträckning redovisas eller förs det fram tankar om de möjligheter museisektorn har att lämna bidrag inför framtiden. Här bör skrivningarna stärkas och göras tydligare.

Nationalmuseum med Prins Eugens Waldermarsudde. Tycker att beredningen genomsyras av omsorg om de som är eller skall bli äldre. Infallsvinklarna och synpunkterna är många och mångfasetterade.

Boverket. Delar beredningens tveksamhet om det över huvud taget behövs en särskild äldrepolitik.

Arbetslivsinstitutet. Instämmer i resonemangen och analyserna av hur huvudproblemen ser ut när det gäller att åldras i samhället och även när det gäller bilden av äldre i arbetslivet.

Arbetsmarknadsstyrelsen. Stöder i allt väsentligt de slutsatser som presenteras och som syftar till att underlätta möjligheterna för äldre att delta och stanna kvar i arbetslivet längre än vad som sker på dagens arbetsmarknad.

Arbetsmiljöverket. Delar analysen av äldres situation i arbetslivet och instämmer i beskrivningen att det behövs förändringar för att öka möjligheterna för fortsatt arbete fram till ålderspension.

Glesbygdsverket. Delar grundsynen på den framtidsbild som målas upp. Instämmer i att det krävs en ny syn på och nya attityder till åldrandet.

Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). Delar uppfattningen om behovet av en välfungerande äldrepolitik.

Integrationsverket. Ser positivt på framtidsvisionen men vill samtidigt se mer av preciserade kalkyler, konkreta förslag och prioriteringar.

Post och Telestyrelsen (PTS). Ser positivt på den ambitiösa inventeringen som gjorts och ser fram emot konkreta förslag som ett resultat av fortsatt utredningsarbete.

Rikstrafiken. Har inga invändningar mot den analys och framtidsbild som har målats upp.

Statens väg- och transportforskningsinstitut (VTI). Ställer sig i stort bakom den vision av framtiden som målas upp. Viktiga frågor för framtiden lyfts upp, men det saknas tydliga länkar mellan framtidsbilden och hur den skall förverkligas.

Verket för Näringslivsutveckling (Nutek). Anser att det finns några företeelser eller utvecklingstendenser som bör belysas i det fortsatta arbetet.

Luffartsverket. Delar i princip rapportens analys av åldrandet och därmed sammanhängande frågor.

Sjöfartsverket. Ställer sig bakom de värderingar som lyfts fram.

Jämställdhetsombudsmannen (JämO). Stöder reformen med motiveringen att det finns ett stort värde i arbetet.

Länsstyrelsen i Jönköpings län. Tycker att betänkandet ger en intressant översikt över ämnesområdet och de många frågeställningar som tillhör området.

Länsstyrelsen i Skåne län. Instämmer i huvudsak i de synpunkter som framförs.

Länsstyrelsen i Västra Götaland. Tycker att betänkandet är ett gediget faktaunderlag som ger en god bild av dagens samhälle sett ur ett äldre perspektiv. Analysen är realistisk och har ett brett samhällsperspektiv och diskussionen är intressant.

Länsstyrelsen i Västernorrland. Tycker att betänkandet ger en god bild av dagens samhälle och bör vara ett viktigt led i arbetet med att förändra attityder till äldre människor.

Länsstyrelsen i Norrbottens län. Instämmer i huvudsak i de synpunkter som framförs.

Arboga. Instämmer i analysen och den framtidsbild som målas upp.

Arvika. Tycker att betänkandet lyfter fram ett antal angelägna frågeställningar som väl förtjänar att uppmärksammas och föras ut till en bred diskussion.

Göteborg. (*Göteborgs kommunstyrelse har beslutat att som yttrande från Göteborgs Stad översända vad som respektive parti i kommunstyrelsen anfört som yttrande över betänkandet*). (s) och (v) instämmer i den framtidsbild som beskrivs, (fp) accepterar i huvudsak den framtidsbild som målas upp och den analys som görs.

Linköping. De frågor som tas upp är viktiga och stämmer väl överens med de områden och frågor som politiker och medborgare i kommunen fört fram.

Malmö. Ställer sig bakom framtidsbilden och anser att analysen är intressant.

Simrishamn. Delar i stort den analys och framtidsbild som beskrivs.

Solna. Tycker att framtidsbilden är möjlig att skapa. Sambandet mellan etnicitet och äldres situation i samhället har dock fått en för låg prioritet i framtidsbilden.

Stockholm. Instämmer i den framtidsbild som beskrivs.

Tidaholm. Instämmer i stort i de olika förslagen till tänkbara framtidsbilder.

Örnköldsvik. Tycker att de värderingar och ställningstaganden som görs i betänkandet är mycket bra.

Borås. Delar de förslag till tänkbara framtidsbilder och möjliga vägval som presenteras.

Enköping. Delar beredningens framtidsbild.

Gullspång. Instämmer till stora delar i analyserna och framtidsbilderna.

Haninge. Anser att faktadelen står i överensstämmelse med kommunens framtidsbild. Samhällsdebatten måste på ett mycket medvetet och strategiskt sätt fokusera den framtidsbild som målas upp i betänkandet. Man konstaterar att betänkandet fått en alldeles för liten uppmärksamhet.

Nora. Delar synen på att samhället måste underlätta övergången mellan arbetsliv och pensionering.

Ronneby. Delar i stort framtidsanalysen.

Stockholms läns landsting. Håller med om det som står i betänkandet, men det är viktigt att regering, riksdag, myndigheter och kommuner m.fl. är beredda att vidta olika åtgärder för att underlätta genomförandet av framtidsbilden med aktiva och delaktiga äldre.

Landstinget Sörmland. Ser goda förutsättningar för konsekvens och kontinuitet i de konkreta förslagen från de olika utredningarna.

Landstinget Halland. Anser att analyserna och framtidsbilderna är grundliga och väl genomförda.

Landstinget Värmland. Tillstyrker förslagen. Betänkandet utgör en värdefull grund för kommande förslag inom det äldrepolitiska området.

Landstinget Västmanland. Ser värdet av den framtidsbild som betänkandet målar upp och att man redan arbetar i riktning mot att förverkliga delar av visionen.

Landstinget Gävleborg. Tycker att betänkandet på ett bra sätt beskriver de möjligheter som finns att på ett annorlunda och nytt sätt utnyttja de mänskliga resurserna.

Dalarnas Forskningsråd. Tycker att betänkandet innehåller många positiva och intressanta tankar om åldrandet, men att det skulle ha vunnit på en högre grad av konkretion. Visionerna skulle öka i intresse om de kopplades till en åtgärdsdiskussion.

Föreningen Svenskt Näringsliv. Ser positivt på den framtidsbild som tecknas som underlag för en bred diskussion om mål och möjliga vägval inför framtiden. Det är en brist att beredningen inte kunnat gå längre i fråga om konkreta förslag utan stannat vid en kompromiss i form av ett diskussionsunderlag, som inte tydligt visar vilka förslag som kommer att läggas i slutbetänkandet.

Handikappförbundens Samarbetsorganisation (HSO). Instämmer i stora stycken i de ideologiska utgångspunkterna och i att lyfta fram bredden i äldrefrågorna.

HSB Riksförbund. Instämmer i stora drag i såväl den övergripande analysen som åtskilligt av tankar och slutsatser.

Hyresgästföreningen Riksförbundet. Anser att betänkandet är omfattande, ambitiöst och att det täcker många olika aspekter. Delar i stort analyser och framtidsbild.

Landsorganisationen i Sverige (LO). Tycker att det är en intressant diskussion kring vad åldrandet egentligen är och kring en möjlig framtidsvision för åldrandet.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Anser att beredningens tolkning av direktiven och därmed den grundsyn som genomsyrar betänkandet, kan vara motiverad på lång sikt men knappast i perspektivet 2010–2020.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Tycker att framtidsbilden som skissas är sammanhängande och möjlig att förverkliga.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Anser att betänkandet på ett ambitiöst sätt gjort mycket aktuell kunskap lättillgänglig i ett och samma dokument.

Svensk Biblioteksforening. Instämmer till stor del i den varierande och intressanta diskussionen med mycket nytänkande kring äldres liv och möjligheter.

Svenska Kommunförbundet och *Landstingsförbundet.* Tycker att stora och viktiga frågor lyfts fram på ett enkelt sätt och tydliggör behovet av att se den verklighet som kommer att möta morgondagens äldre och behovet av strategier för att möta den verkligheten. Stödjer de tankar och idéer som redovisas.

Svenska Kyrkan. Tycker att betänkandet är mycket intressant och en upplyftande läsning.

Svenska Röda Korset. Skriver att betänkandets titel är slagkraftig och ger associationer till idériedom och innovationer. Beredningen lyckas inte helt genomföra den goda ambitionen. Betänkandet har en tendens att lyfta ut isolerade företeelser och göra dem åldersrelaterade. Det är som om 65-årsstreckets innebär att ta steget från ett liv till ett annat.

Svenska Kommunalpensionärernas Förbund (SKPF). Anser att ett bra helhetsgrepp tas på de äldres frågor.

Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO). Delar beredningens syn på att kraftfulla politiska insatser måste till för att främja nya livslopp.

Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO). Anser att mycket talar för att betänkandet kommer att få stor betydelse för den fortsatta debatten.

Sveriges Gerontologiska Sällskap (SGS). Anser att betänkandet är en välskriven samhällsvetenskaplig översikt av frågor som främst handlar om den tredje åldern. Fyller en viktig funktion genom att poängtera betydelsen av denna forskning. Frågeställningarna skulle ha kunnat konkretiseras mer för att få fart på diskussionen.

Sveriges Hembygdsförbund. Tycker att de strukturer som betänkandet vill eftersträva redan finns i bland annat organisationer som hembygdsrörelsen och borde kunna lyftas fram.

Sveriges Kristna Råd. Tycker att det är en brist att förberedelsen för att bryta upp från jordelivet inte nämns i någon mening. Betänkandet ger goda och nödvändiga fingervisningar för hur människors kapacitet och möjligheter skall kunna tas tillvara i ett förändrat livslopp.

Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). Tycker att analyser och framtidsbild konkretiserar de problem som kommer att uppstå i takt med samhällets utveckling och åldersstrukturering.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Tycker det är värdefullt att få all denna information samlad på ett ställe och att det är en intressant läsning. Men förfarandet innebär att mycket arbete på att ta fram förslag läggs på remissinstanserna. Det skulle ha varit bättre med en tydlig majoritetsskrivning med reservationer än med urvattnade förslag som resultat av en strävan att nå konsensus. Regeringens önskemål att beredningen skall lägga särskild vikt vid att ge äldre förutsättningar att delta och ha inflytande i arbetsliv och samhälle är det som gör att betänkandet är av stort värde och bör kunna medföra en positiv utveckling av äldres livsbetingelser och förhållandet mellan äldre.

Synskadades Riksförbund (SRF). Anser att betänkandet innehåller många tankar och målsättningar som är viktiga och sympatiska och som det går att ställa sig bakom.

Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet. Är i stora drag positiv till den grundläggande ansatsen och till de olika åtgärder som skisseras. Innehåller mycket tankar och stoff som är värt att beaktas och ger en god grund för det fortsatta arbetet inom aktuella områden.

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO). Tycker betänkandet är en utmärkt kartläggning över allt som behöver åtgärdas för ett vardagsliv, arbetsliv och samhällsliv som är bättre anpassat till de äldre. Är mer eller mindre positiv till alla förslag som läggs fram. Problemet är att det är så många förslag. Beredningen måste prioritera vad som är viktigast och konkretisera hur förslagen skall genomföras.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Anser att betänkandet är en välskriven samlad kunskapsbas beträffande frågor som främst handlar om den tredje åldern. Fyller en viktig funktion genom att poängtera vikten av forskning om äldres vardagsliv som

är mycket sällsynt i Sverige. Riskerna är stora att äldrepolitik reduceras till äldreomsorgspolitik.

Initiativ och åtgärder som den egna organisationen kan och är beredd att vidta för att förverkliga framtidsbilden

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning (KY). Myndigheten har vid anställningsförfarande tagit hänsyn till åldersrelaterade faktorer. Myndigheten kan lämna upplysningar om sitt synsätt när det gäller tillträde till utbildningar. Information till utbildningsanordnare och att framhålla betydelsen av ett livslångt lärande.

Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). Frågor som rör den åldrande befolkningen och arbetslivet är ett område där ITPS utför analyser och utvärderingar med tillväxtperspektiv. Tillväxteffekter av att äldre personer skulle arbeta mer och högre upp i åldrarna än i dag analyseras. Politikens möjligheter att underlätta det egna företagandet och entreprenörskapet, inte minst för den äldre befolkningen, som således kan förbli yrkesaktiva längre, är ett annat område där ITPS skulle kunna bidra med analyser. ITPS analyserar sambandet mellan människors kompetens, humankapital och effekter på den nationella tillväxten. Ett äldreperspektiv i analyserna är betydelsefullt att utveckla. ITPS regionalpolitiska uppdrag kan utgöra en resurs för fördjupade diskussioner om de regionala problemen.

Integrationsverket. Tar fram rapporter och arbetar konkret tillsammans med andra aktörer i strategiska allianser med analyser, idéer och insatser när det gäller den relativt stora mängden personer med utländsk bakgrund i arbetsför ålder som står utanför arbetsmarknaden.

Rikstrafiken. Har i regleringsbrev fått i uppdrag att utforma en samlad strategi för hur målet om ett tillgängligt transportsystem för funktionshindrade skall uppnås till år 2010.

Statens väg- och transportforskningsinstitut (VTI). Strävar efter att fortsätta med en mångfasetterad forskning om äldre trafikanter så att VTI inte enbart fokuserar på äldres problem eller ser äldre som objekt utan också lyfter fram de resurser som äldre har samt deras perspektiv.

Banverket. Forskning om äldre och åldrande personer behöver både breddas och fördjupas. Därför har initiativ tagits för att diskutera samarbete med ett kompetenscentrum för äldre och handikappade som drivs vid Lunds Universitet.

Länsstyrelsen i Jönköping. Har definierat kompetensförsörjningen i arbetslivet som en nyckelfråga för företagets fortsatta tillväxt och utvecklingsmöjligheter. Har skickat en skrivelse till SENIOR 2005 om behovet av pilotprojekt där olika åtgärder provas.

Länsstyrelsen Västra Götaland. Förändringsarbete som skall leda till ett nytt eller förändrat synsätt på äldre frågor omfattar samtliga styrelsens sektorer.

Länsstyrelsen Västernorrland. Det pågår en process där mångfalds- och integrationsfrågorna satts i centrum och länsstyrelsen har tagit fram en mångfaldsplan. Syftet är att utveckla mångfalden så att länet skall bli mer attraktivt för företagande och boende. Arbetsmiljöinspektionen, Försäkringskassan, Landstinget, Länsarbetsnämnden och Länsstyrelsen har antagit ett gemensamt åtgärdsprogram för att minska sjukskrivningarna samt öka livskvalitet och hälsa i länet.

Linköping. Olika former av samråd med medborgarna kan utvecklas och få betydelse för planering och utformning av många aktiviteter. Satsa på ett flexibelt sätt att tillgodose den äldre arbetskraftens behov. Stimulera och underlätta egenföretagandet. Biblioteken skall utgöra en särskilt viktig mötesplats, en arena för att utveckla delaktighet och ett informationscentrum.

Malmö. De centrala och lokala samverkansråd som finns i kommunen kan ges en utökad roll i syfte att förstärka inflytandet för målgruppen. För att öka tryggheten hos malmöborna har kommunen inrättat ett brottsförebyggande råd. Ökar stödet till anhöriga/närstående genom att öka informations- och utbildningsinsatser till målgruppen. Bedriver folkhälsoarbete i syfte att främja hälsa och öka livskvaliteten för malmöborna. Arbetet bedrivs inom samtliga kommunala verksamheter i samarbete med föreningsliv, näringsliv, myndigheter och enskilda.

Simrishamn. Ett aktivt förändringsarbete efter principen om alla nämnders ansvar för handikappolitiken. Med stigande ålder uppkommer i högre grad olika funktionshinder. Skiljer inte på äldre och funktionshindrade i tillgänglighetsarbetet. När det gäller att förbereda sitt åldrande kan kommunen ge stöd för att få igång sådana processer. När det gäller att lämna arbetslivet i förtid kan kommunen som arbetsgivare påverka förhållandena på kommunens olika arbetsplatser. Initiera förebyggande hälsoarbete bland äldre personer utan behov av vård- och omsorgsinsatser.

Solna. Skapa ökade utvecklingsmöjligheter för äldre inom förvaltningen. Utveckla brukarinflytandet och samverkan i ett folkhälsoarbete med äldre personer i fokus.

Tidabolm. I pensionärsrådet kommer fortsättningsvis att diskuteras även andra ämnen än rena omvårdnadsfrågor. Kommunen skall ta fram olika förslag för äldre kommunal arbetskraft som inte orkar att få andra arbetsuppgifter. Kommunen kommer att ta fram ett dokument om vad den som bor i villa/radhus kan göra för att planera sitt kvarboende.

Falkenberg. Skapa arbetsformer för att ta till vara erfarenhet och "historisk kunskap" även för den som inte kan eller orkar arbeta i full omfattning. Kommunen som god arbetsgivare och kommunen som flexibel vårdgivare.

Haninge. Har påbörjat projektet "Det goda arbetsgivarskapet" med målet att bli en av kommunsveriges bästa arbetsgivare fram till år 2005. Syftet är att personalen skall må bra, trivas och utvecklas. Kommunen kommer att användas för fältstudier av hur samhället kan skapa möjligheter till ett fortsatt gott liv för de äldre som inte kan eller har möjligheter att fortsätta att bo på egen hand. Det övergripande målet med forskningen är att utveckla kunskap om hur en medveten arkitektonisk utformning in- och utvändigt kan skapa psykosocialt stödjande miljöer för boende i äldrevården, men även som stöd för äldreomsorgspersonalen.

Härryda. Arbeta för att äldre får samma tillgång till fortbildning som yngre personer. Öka möjligheterna till flexibla lösningar. Förbättra arbetsmiljön och anpassa den till den äldre arbetskraften i högre utsträckning. Skapa forum för att ta till vara de äldres synpunkter och kunskaper.

Stockholms Läns Landsting. Regeringen och riksdagen kan exempelvis agera via justeringar i lagar, information, initiering och finansiering av forskning samt samverka med andra berörda instanser. Vill framhålla betydelsen av att, särskilt i storstadsområden, i högre grad ha ett segregationsperspektiv på äldrefrågan.

Landstinget Sörmland. Landstinget ansluter sig till den etiska plattform som riksdagen lagt fast i sitt beslut med anledning av Prioriteringsutredningen som bl.a. innehåller människovärdesprincipen. Landstingets etiska program, "Etik i Sörmland – Värdegrund, val och bemötande". I Sörmland har beslutats i kommuner och landsting om en "Länsstrategi för folkhälsoarbetet". Länsstrategin harmoniserar med det centrala förslaget i betänkandet. Landstinget har påbörjat ett mer omfattande och långsiktigt arbete för att förbättra hälsan och skapa goda arbetsplatser inom hälso- och sjukvården. Landstinget ingår i AFA:s arbetsmiljöprogram som är en bred satsning på att komma till rätta med sjukfrånvaron. Under flera år har landstinget tillsammans med kommunerna arbetat med att utveckla mötesplatser, Äldreting, där de äldre erbjuds möta politiker i kommuner och landsting för dialog och delaktighet. Även satsat på studiecirkel – lärande mötesplatser som vänder sig till hela befolkningen. Vid Äldretinget 2002 föreslogs att landstinget skall medverka till att skapa generationsöverbryggande mötesplatser för att påverka äldres attityder till de unga och de ungas attityder till de äldre.

Landstinget Halland. Landstinget och kommunerna har utarbetat en gemensam folkhälsopolicy med fem mål: ökad gemenskap och delaktighet, goda uppväxtvillkor, ökad kompetens och sysselsättning, bättre livsmiljöer samt hälsosammare levnadsvanor.

Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet. Ett av förbundens strategiska kraftsamlingsområden inriktar sig mot att säkerställa resursbehovet och personalförsörjningen i ett långsiktigt perspektiv.

Förening Svenskt Näringsliv. En mängd olika lösningar för arbetstid, arbetsinnehåll etc. växer fram som ger både medarbetare och företag goda förutsättningar. Arbetar aktivt mot medlemsorganisationerna för att ge stöd åt en utveckling av en policy och en företagskultur som bekämpar myter och fördomar om äldre på arbetsplatsen.

Åtgärder som riksdag och regering bör vidta för att ge förutsättningarna för att förverkliga framtidsbilden

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning (KY). Regeringen bör seriöst utreda hur en större arbetskraftsinvandring kan motverka den demografiska utvecklingen i landet. Fullfölja sin ambition med en proposition om vägledning och validering i hela landet. Utreda konsekvenserna av en åldrande befolkning på regional och lokal nivå i relation till tillväxten i landet. Initiera ett nationellt projekt i samarbete med arbetsmarknadens parter och i samråd med berörda myndigheter som syftar till att skapa en överenskommelse mellan dessa aktörer för att främja ett livslångt lärande under hela livsloppet.

Integrationsverket. Det bör förenklas för invandrarföreningar att starta kooperativ. Medvetna satsningar på den tvåspråkiga personalstyrkan. Om dagens lagstiftning i tillräcklig hög grad uppmuntrar till individuella och flexibla lösningar kan behöva ses över, liksom hur en eventuell ökad flexibilitet kan förenas med fortsatt trygghet. Regeringen bör också underlätta för äldre att kunna flytta närmare sin familj.

Rikstrafiken. Stora satsningar måste göras inom den fysiska miljön samt inom personlig service för att kunna tillgodose framtida krav på transportsystemet.

Länsstyrelsen Jönköping. Behovet av ett systematiskt arbete där livsloppsfrågorna har en central och brådskande plats. Ett sådant samlat grepp på de tre dimensionerna i Agenda 21 skulle ge den långsiktiga processen i de regionala tillväxtprogrammen en bra ryggrad.

Länsstyrelsen Västra Götaland. I äldrefrågor kan det bli nödvändigt med en skärpt lagstiftning inom områden som rör diskriminering, samhälls- och bostadsbyggande, tillgänglighet m.m.

Länsstyrelsen Västernorrland. Stödja och studera utvecklingen av arbetslivet så att arbetsförhållandena bättre anpassas till individen, oavsett etnicitet, funktionshinder, genus och ålder. Strukturella förutsättningar bör skapas för att tillvarata erfarenheterna från uppsökande verksamhet i hemtjänsten och anhörigstöd. Det bör finnas olika former av bostäder där man kan välja servicenivå och bo kvar till livets slut. Statens ansvar för att främja utvecklingen i hela

landet. Fler personer över 65 år får uppdrag i kommittéer och myndighetsstyrelser. Staten bör stimulera att fler arbetar efter 65 år.

Göteborg (kd). Regeringen bör genomföra en nationell informationskampanj om vinsten av äldre i arbetslivet.

Linköping. Se över skatte- och pensionsreglerna för äldre som vill fortsätta att arbeta efter 65 års ålder. Studie- och forskningsmöjligheterna för personer över 41 år bör ses över.

Malmö. Ställer sig bakom förslaget om ett nationellt samverkansprojekt för att förhindra att fler lämnar arbetslivet i förtid. Det behövs en översyn av de allokeringsmodeller som finns i dag. Åtgärder som vidtas i kommunen för att minska sjukfrånvaron borde kompenseras genom sjukförsäkringssystemet. Pensionssystemet bör ses över och att möjligheten till delpension återinförs. Prioritera den medicinska och sociala forskningen som framför allt berör sjukdomar som är åldersrelaterade. Viktigt att staten stödjer innovationer på boendeområdet.

Simrishamn. Utreda de demografiska förändringarna med avseende på skillnader mellan olika län och kommuner och dess konsekvenser. Se till att det finns en fungerande infrastruktur när det gäller t.ex. transporter och telekommunikation. Kontantersättning och sjukersättning m.fl. måste ses över och samordnas. Det är olika instanser som svarar för och betalar ut ersättningarna. Här behövs en kraftfull översyn. Det måste kunna gå att utbilda sig med någon form av studiestöd efter 41 års ålder.

Solna. Förändringar i arbetsrätten och skattelagstiftningen för att ge enskilda möjlighet att gå i delpension.

Borås. Riktade stimulansbidrag för uppsökande verksamhet. Parallella ersättningssystem inom försäkringskassan och kommunen när det gäller ekonomiskt anhörigstöd. Riktade statsbidrag till bostadsföretag för bostäder för äldre. Studiestödet behöver förändras.

Gullspång. Staten tar sitt ekonomiska ansvar för en utjämning mellan kommunerna på grund av de demografiska skillnaderna. Myndigheternas regelsystem måste göras flexibla och samverkan måste ske så att inte olika initiativ motverkar varandra. Den demografiska utvecklingen på lokal och regional nivå måste utredas.

Nora. Dagens statliga bidragssystem till kommunerna tenderar att ställa kommuninvånarnas olika behov av kommunala resurser mot varandra. Att i lagstiftningen göra det möjligt för äldre att i större utsträckning kombinera deltidsarbete och pension. Förändra studiemedelssystemet. Satsa på att stimulera kommunerna med ekonomiskt stöd för frivilligt arbete. Staten bör genom styrmedel i form av regler och ekonomiska bidrag underlätta anpassning av befintliga och nyproducerade bostäder till äldre och personer med olika funktionshinder. Staten måste ta ett särskilt ansvar för tillgången till datatjänster för äldre.

Landstinget i Värmland. Påbörja en utredning om konsekvenser av den demografiska utvecklingen särskilt med hänsyn till äldre i glesbygd.

Landstinget Västmanland. Det skulle vara positivt om regeringen arbetar vidare med att ge förutsättningar för flexibla anställningsformer för de som vill och har möjlighet att förvärvsarbeta efter ålderspensionen.

Föreningen Svenskt Näringsliv. Regler på arbetsmarknaden som utgör hinder för att människor skall vilja och kunna arbeta högre upp i åldrarna och för företag att anställa äldre, måste bort.

Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO). Regeringen bör ta initiativ till att skapa mer resurser för en ökad forskning och interventioner inom äldreområdet.

Av remissinstanserna har 20 statliga instanser, tre kommuner, fyra landsting och 14 övriga till yttrandena bifogat och/eller hänvisat till rapporter och annat material som de bedömt kan bidra till det fortsatta arbetet.

B. Synpunkter på delar av diskussionsbetänkandet

Synpunkterna redovisas efter respektive kapitel och avsnitt i diskussionsbetänkandet.

2 Att åldras

2.1 Vad är åldrande?

SENIOR 2005 *anser*:

- Att ersätta ”negativa bilder” med ”positiva bilder” löser inte det grundläggande problemet med myter om åldrandet och äldre personer. I stället måste vi alla vara öppna för att människor är och vill vara olika varandra oavsett ålder.
- Livsloppsperspektivet bör uppmärksammas mer i analyser och beslut som påverkar såväl äldre personer som synen på åldrandet i samhället.

Nationella sekretariatet för genusforskning. Den teoretiska kategorin ”äldre” och den norm detta begrepp bygger på problematiseras inte: den vita, svenska, heterosexuella mannen. Detta gäller också för begreppet ”livslopp”. Ser det som önskvärt att ett genusperspektiv skall genomsyra betänkandet.

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning. Redan i tidig ålder måste det bli vanligt att kombinera fritid med arbete och samhällsengagemang för att undvika att livet delas in i perioder med kronologisk ordning. Äldres roller som starka konsumenter kommer att befastas.

Riksantikvarieämbetet. Det är av vikt att ställa framförda förändringar för de äldre tydligare i relation till andra grupper i samhället som i många fall har mindre inflytande och delaktighet i arbetsliv och samhälle.

Landstinget Sörmland. Det behövs vidtas krafttag för att undanröja bristen på utbildade läkare inom specialiteten geriatrik.

Dalarna Forskningsråd. Livsstilsfaktorernas roll för åldrandet behandlas inte ingående och de minskade sjukvårdsresursernas och Ädelreformens konsekvenser för äldre berörs över huvud taget inte. Hade gärna sett en analys av olika faktorer inom bl.a. media och vetenskapssamhället som skapar eller underhåller negativa attityder och stereotyper rörande äldre.

Sveriges Akademiska Centralorganisation. SACO välkomnar initiativ från samhället, arbetsgivare och enskilda personer som startar en attitydförändring som är positiv till de äldre.

Sveriges Kristna Råd. De äldre invandrarnas situation är dåligt belyst. Kvinnornas dubbelarbete med omsorg om familj och barn som, när barnen flugit ut, ofta övergår till omsorg om åldrande föräldrar och anhöriga uppmärksammas inte.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Äldre får på grund av sin ålder inte diskrimineras när det gäller val till kommun, landsting och regioner.

Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet. Det finns en proportionell obalans mellan beskrivningen av åldrandet och det åldrande som beredningen vill komma till rätta med för att uppnå framtidsbilden. Åldrandet beskrivs från det perspektiv som den i visionen vill komma ifrån, hur åldrandet innefattar ”processer som är begränsade dvs. försämrar funktionen hos en människa”. Det sociala åldrandet får inte samma utrymme i beskrivningen av fenomenet åldrande. Berättelsen om nedsättning i funktionsförmågan dominerar över andra berättelser om åldrandet. Ett sätt att komma åt hur åldrandet uppfattas som något negativt och marginaliserande är att se ”åldrandet till ålderdom” som ett tillstånd. Framtidsbilden skulle därmed kunna beskrivas som att den dominerande berättelsen om åldrandet till ålderdomen och ålderstrappan och det biologiska åldrandets huvudsymbol om funktionsnedsättning och förfall, bryts och ersätts. Berättelsen om åldrandet till ålderdom ersätts i framtidsbilden av alternativa berättelser om stolthet och engagemang oavsett var i livsloppet en människa befinner sig. Beredningen har en viktig poäng när den lyfter fram hur den äldre människans livsförhållanden är en samverkan mellan individens livslopp och de åldersnormer som är framträdande i ett samhälle.

Tjänstemännens Centralorganisation. TCO anser att livsloppstänkandet kan vara ett bra synsätt, dock löser det inte problemen. Det behövs konkreta förslag om hur ett förändringsarbete skall göras. Viktigt är också att tala om var ansvaret ligger. Arbetet med attitydförändringar får inte skjutas fram med hänvisning till att det saknas tillräcklig kunskap, utan måste starta snarast.

2.2 Biologi och psyke

SENIOR 2005 *anser:*

- För att underlätta anpassningen är det viktigt att fler äldre personer får tillgång till flera meningsfulla livsområden och till successiva övergångar mellan förvärvsarbete och pensionering.

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Med fördel hade beredningen kunnat beröra hur de homosexuella kvinnor och män, som vuxit upp i en tid när homosexualitet klassificerades som en sjukdom och utsattes av förföljelser, påverkats av detta.

Demensförbundet. Åldersrelaterade sjukdomar borde ha behandlats mer utförligt.

Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet. Måste vara öppna för att människor är och vill vara olika oavsett ålder.

2.3 Kultur och samhälle

SENIOR 2005 *anser:*

- De ålderstrappor som fortfarande finns i samhället måste rivas. Åldersnormer får inte vara avgörande för människors delaktighet och inflytande eller för deras möjligheter att utvecklas.
- En ökad individualisering av livsloppet behöver mötas genom fler möjligheter till individuella kombinationer av aktivitet och avkoppling även i högre åldrar.

Folkbildningsrådet. Instämmer i synen på värdet av att äldre personer ges möjlighet till delaktighet och skapande. Förutsättningen är att både staten och kommunerna tar ett ökat ansvar för finansieringen.

Högskoleverket. Efterlyser en fördjupad komparativ ansats i första hand i form av jämförelser med andra länder. Detta motiveras av den ökande internationella rörlighet som präglar flertalet åldersgrupper och i ökad utsträckning även ålderspensionärer.

Nationella sekretariatet för genusforskning. Betona behovet av fler kvalitativa studier med genusperspektiv samt upplevelser av diskriminering. Efterlyser fler referenser från området kropp och identitet med ett uttalat genusperspektiv. Här är t.ex. en nyligen påbörjad avhandlingsstudie om kroppens och utseendets betydelse i olika livsfaser vid Linköpings Universitet av intresse. Vidare har man på senare år uppmärksammat att ätstörningar är en utbredd och dold problematik inte minst hos medelålders kvinnor.

Riksantikvarieämbetet. Större ödmjukhet bör visas då delar av befolkningen åldras fortare än andra och är sjukare, vilket kan vara förklaringen till ett mindre deltagande i samhället.

Dalarnas Forskningsråd. Slutsatsen om ”mer än 15 års skillnad i hälsa mellan personer i den högsta inkomstgruppen och i personer i den lägsta” är missvisande. Hade gärna sett att Kungsholmsprojektet presenterades och att de delvis divergerande resultaten problematiserades.

Handikappförbundens Samarbetsorganisation. Funktionshinder och åldrande är knapphändigt skildrat.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Attityderna till åldrandet görs så tydliga att det stundom kan ge sken av att om bara attityderna till äldre och åldrande ändras kommer fler äldre att spränga de osynliga gränser som finns. Hinder att kunna utforma livet som man vill skall undanröjas, och då är det nog inte ålderism som är det viktigaste, utan hur arbets- och boendemiljö är utformade, hälsoskillnader som samvarierar med klasstillhörighet etc. I större utsträckning borde frågan ställas om vad som krävs för att kunna bestämma över sitt liv och därmed få ett gott åldrande.

2.4 Åldrande, genus och etnicitet

SENIOR 2005 *anser*:

- Det behövs mer forskning om åldrande i relation till genus och etnicitet, men också om bl.a. funktionshinder och socioekonomiska förhållanden. Bristen på kunskap om hur dessa faktorer påverkar och samverkar med livslopp och åldrande är oroande. Skillnader mellan individer och grupper tenderar att öka med stigande ålder.

Nationella sekretariatet för genusforskning. Inte nog understyrks betydelsen av att undersöka och lyfta fram de strukturella hinder som föreligger för äldre, diskriminering och stigmatisering, social och ekonomisk utsatthet, där situationen för kvinnor och personer av icke-svensk bakgrund särskilt behöver fokuseras. Även forskning runt åldrandet och homo- och heterosexuallitet är av största vikt.

Riksantikvarieämbetet. Det behövs mer forskning innan det går att fullvärdigt analysera hur man bör angripa de punkter som tas upp.

Integrationsverket. Viktigt att få en kunskap om invandrarnas åldrande och deras förutsättningar.

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Anmärkningsvärt att varken här eller på annat ställe behandlas frågan om äldres sexualitet. Viktiga forskningsområden är också kopplingar mellan ålder och sexualitet och även sexuell läggning.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Inte i tillräcklig hög grad och på vetenskapliga grunder har beredningen försökt kartlägga och analysera sådana skillnader som är kopplade till äldres etniska tillhörighet.

Dalarnas Forskningsråd. Den individuella variationsrikedomen överväger jämfört med de viktiga frågorna hur socioekonomiska faktorer och förhållanden på arbetsmarknaden begränsar individens handlingsutrymme.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Instämmer till fullo i bedömningen om att begreppen kultur och etnicitet inte ensamma kan beskriva och förklara immigranternas erfarenheter,

nuvarande livssituation och framtidsvyer. Det finns en tendens att kulturisera immigranternas erfarenheter och livsvillkor. Viktigt att man särskiljer det sociala och ekonomiska utanförskapet från vissa kulturella storheter. Sambanden är inte enkelriktade utan går ibland i båda riktningarna.

Svenska Kyrkan. Förutom skillnader mellan kvinnors förutsättningar måste man också vara beredd på språksvårigheter, äldre med annat grundspråk än svenska kan tappa sitt nya språk då de blir äldre.

Sveriges Gerontologiska Sällskap. Det förekommer glidningar mellan normativa beskrivningar och beskrivningar av förutsättningar och hinder för ett aktivt åldrande.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Också forskning om åldrandet utifrån ett genusperspektiv måste stimuleras.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Stycket om etnicitet är mycket kort och relativt ytligt.

3 En åldrande befolkning

3.1 Demografi

SENIOR 2005 *anser:*

- Det är hög tid att konsekvenserna av den demografiska utvecklingen på lokal och regional nivå utreds med utgångspunkt i möjligheterna att leva och verka under hela livet i olika delar av landet.

Riksförsäkringsverket. Det bör inte tillsättas en särskild utredning eller kommitté som utreder konsekvenserna av den demografiska utvecklingen på lokal och regional nivå. I stället bör frågan följas kontinuerligt hos berörda myndigheter.

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning. Om de instanser som föreslås skall vara framgångsrika måste en kraftfull samordning av aktuella instansers insatser ske på någon nivå. Utvecklingen borde utredas och jämföras. Hit hör en ökning av sysselsättningsgraden bland invandrare och en större arbetskraftsinvandring.

Statens väg- och transportforskningsinstitut. Det behövs analyser av hur transportpolitiska mål såsom tillgänglighet, ökad jämställdhet och ett hållbart samhälle kan sammanfogas med tanke på den åldrande befolkningens livsvillkor.

Vägverket. Boende i glesbygd måste ha tillgång till bra vägnät och kollektiva transportmedel.

Dalarnas Forskningsråd. Beskrivningen av ålderstransitionen är schematisk. Förslaget om en utredning om konsekvenserna av den demografiska utvecklingen på lokal och regional nivå är inte tillräckligt klart till innehåll och omfattning.

Svenska Kyrkan. Det är viktigt att man utreder hur skillnader i hälsa och ekonomi skiljer sig inom olika grupper.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. En utredning och analys av den demografiska utvecklingens konsekvenser inom alla politikområden är en nödvändighet och bör påbörjas snarast.

Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). En utredning bör snarast göras av den demografiska utvecklingen på lokal och regional nivå för ett verksamt liv i olika delar av samhället.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). De hinder som ligger i vägen för äldre som vill och kan fortsätta att arbeta måste undanröjas. De förslag som presenteras måste därför genomföras. En lag om åldersdiskriminering måste införas. Lagen behöver vara vidare än vad som anges i EU:s direktiv om lika behandling i arbetslivet. Den måste omfatta all verksamhet och inte bara arbetslivet.

Tjänstemännens Centralorganisation. Det är viktigt att inte bara utreda och följa utan också på politisk nivå föra en diskussion om vilket samhälle vi vill ha på lokal och regional nivå och sedan arbeta mot det.

3.2 Samhällsekonomi

SENIOR 2005 *anser:*

- Det kommer att fordras kraftfulla åtgärder inom många av de områden som i dag diskuteras i Sverige och andra länder för att möta de exceptionella förändringar som en åldrande befolkning kommer att ställa oss inför under de närmaste decennierna. Under alla förhållanden kommer samhället att bli mer beroende av de insatser som den äldre delen av befolkningen kan bidra med inom bl.a. arbetslivet.
- En utredning av den demografiska utvecklingens konsekvenser för samhällsekonomi bör snabbt påbörjas. Utredningen bör bl.a. beakta olika långsiktiga scenarier med såväl nationella som globala perspektiv när det gäller tillgång till arbetskraft, tillväxt och sparande. Utredningen bör syfta till att förbättra Sveriges möjligheter att möta de utmaningar som följer med en åldrande befolkning och som faller utanför direktiven till SENIOR 2005.
- Det politiska beslutsfattandet måste kunna möta konsekvenserna av en åldrande befolkning utan att det uppstår stora motsättningar inom och mellan olika åldersgrupper.

Statens folkhälsoinstitut. Mer forskning om hur de äldres resurser kan tas tillvara och integreras i samhället samt om hur situationen för t.ex. ensamma äldre ser ut idag.

Riksrevisionsverket. Den demografiska utvecklingens konsekvenser för samhällsekonomi bör utredas.

Landstinget Gävleborg. Även om en stor del av befolkningen 50+ är friska och har möjligheter att fortsätta sin yrkesverksamhet så finns även motsatsen. Skillnaderna i hälsa och ekonomiska förhållanden får inte öka.

Dalarnas Forskningsråd. Hur ska nativiteten kunna öka? Hur ska arbetstiden kunna öka? Hur kan man i ökad utsträckning få invandrare i arbete? Borde ha förts en diskussion och redovisats idéer om hur detta skulle kunna ske. Förslaget om en utredning om den långsiktiga demografiska utvecklingens konsekvenser för samhällsekonomi är inte tillräckligt klart till innehåll och omfattning.

Föreningen Svenskt Näringsliv. En brist att konsekvenserna av den demografiska utvecklingens betydelse för ekonomin inte finns med i betänkandet.

Sveriges Kristna Råd. Att enbart stimulera barnafödandet samt höja invandringen av arbetskraft tror vi inte räcker. Samhällets värderingar, möjligheter till delaktighet och engagemang i samhällsutvecklingen behöver stimuleras och främjas.

3.3 Resurser hos morgondagens äldre

SENIOR 2005 *anser:*

- Tendenserna till ökande skillnader mellan olika generationer när det gäller hälsa och ekonomiska förhållanden är oroande. Det krävs en ökad och fortlöpande uppmärksamhet på dessa skillnader inom bl.a. forskning, myndigheternas arbete och statliga utredningar. Även i fortsättningen krävs det också stor uppmärksamhet på skillnader i hälsa och ekonomiska förhållanden inom olika generationer.

Statens folkhälsoinstitut. Behövs särskilda studier som kan klargöra förhållandena om den ökade medellivslängden leder till fler friska år eller år med sjukdom.

Linköping. Särskilt påtala vikten av att ekonomin för pensionärer kontinuerligt följs upp.

Stockholm. De ökade klassklyftorna och könsrättvisorna bland äldre behöver särskilt uppmärksammas och studeras.

Landstinget Sörmland. Understryker vikten av en väl fungerande rehabilitering för att äldre skall kunna leva ett så aktivt liv som möjligt.

Dalarnas Forskningsråd. Tveksamt om man kan dra slutsatsen att de som snart är gamla kommer att ha bättre hälsa än de som är gamla vid 2000-talets mitt.

Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet. 1990-talets mitt innebar ett trendbrott mot den tidigare tendensen till minskade skillnader i hälsa. Riskerna måste i än högre grad uppmärksammas och strategier för att förhindra en sådan utveckling utarbetas.

Sveriges Pensionärers Riksförbund (SPRF). Den oroande tendensen till ökade skillnader mellan olika generationer i hälsa och ekonomiska förhållanden kräver en ökad och fortlöpande uppmärksamhet. Detta gäller även skillnader inom generationer.

4 Fyra nycklar till framtiden

4.2 Människans värde och väl

SENIOR 2005 *anser:*

- Äldrepolitiken behöver, som all annan politik, en värdegrund som hävdar människans värde och människans väl. Utifrån idéerna om människans värde och väl kan övergripande etiska argument urskiljas. Det gäller särskilt mänskliga och medborgerliga fri- och rättigheter, humanitet och solidaritet.

Handikappombudsmannen. Utredningen behöver utveckla värdegrunderna. Betydelsen av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna samt alla rättigheters odelbarhet bör lyftas fram.

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning. Avstyrker förslaget till en särskild värdegrund. En sådan är redan tillgodosedd genom de mänskliga fri- och rättigheter som bildar grunden för ett demokratiskt samhälle. En särskild äldrepolitik skulle gå emot uppfattningen om individuellt livslopp.

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning. När det gäller respekten för mänskliga rättigheter måste det uttryckas klart och entydigt att dessa även inkluderar rätten att inte diskrimineras på grund av sin sexuella läggning. Man måste skriva ut detta faktum. Värdegrunden och vad den innebär måste konkretiseras. Respekten för sexuell läggning måste lyftas fram som en särskild del eftersom den sexuella läggningen annars genom sin osynlighet tenderar att glömmas bort.

Dalarnas Forskningsråd. Hade gärna sett att framställningen varit mer precis. Begreppet framtidsbild är oklart. Samma gäller för livslopp, livsloppsmönster, livsloppsförändringar och livslopps-förnyelse. Det är oklart om de syftar på individers eller grupper livslopp, på faktiska eller önskade förändringar.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Den beskrivna framtidsbilden är eftersträvansvärd och positiv men ganska orealistisk inte minst vad det gäller pensionärernas situation i det åldrande samhället. Påståendet att ålder och äldre blir alltmer ointressanta begrepp uppfattas som direkt stötande och felaktigt, och detta ur flera synpunkter. Instämmer i värdegrunden, men vill erinra om att riktlinjerna för prioriteringar inom hälso- och sjukvården bör uppmärksammas. Erinrar också om markeringarna i den nationella handlingsplanen för äldrepolitiken om ett solidariskt samhälle för alla åldrar och förutsätter att tankegångarna kommer att inta en framskjuten plats i slutbetänkandet.

Svenska Kyrkan. Mer undersökningar behövs om de samhälls-ekonomiska effekter som det osynliga arbetet har och vad som skulle hända om dessa frivilligarbetare räknades in i den yrkesverksamma sektorn. Åtskillnaden mellan äldre och funktionshindrade bör undanröjas och lagstiftaren bör uppmärksammas på problemet.

Svenska Röda Korset. Ställer oss frågande till förslaget att skapa en särskild värdegrund för äldrepolitiken. Målet måste i stället vara att arbeta för att de mänskliga rättigheterna genomsyrar all politik och alla politiska ställningstaganden inom alla politikområden.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. Det behövs en särskild äldrepolitik så länge äldre måste kämpa för att visa sin kapacitet, när det inte är självklart att de deltar i arbetslivet och i vardagslivet på samma villkor som yngre. I dagsläget är det för tidigt att tro att man genom mainstreaming skulle kunna stärka äldre i såväl arbetsliv som vardagsliv. De fyra huvudnycklarna är ett synsätt som bör tillämpas i hela samhällslivet, i alla typer av umgänge och aktivitet.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Framtidsbilden är ett åldersirrelevant samhälle. Detta äger förmodligen sin giltighet beträffande många samhällsfrågor men beträffande andra områden t.ex. seniorboende, sjukdom och skolor, kan man ifrågasätta detta påstående.

4.3 Behövs det en särskild äldrepolitik?

SENIOR 2005 *anser*:

- De politiska insatser som omfattar insatser av äldre människor behöver utvecklas. Frågor som gäller människors möjligheter till inflytande, delaktighet och aktivitet måste integreras inom de olika politikområden som berörs.
- En sådan mainstreaming får dock inte leda till att aspekter som gäller åldrande och äldre personer osynliggörs. Under en begränsad period behövs en ram för samordnade insatser på nationell nivå i syfte att möjliggöra integreringen. När vi här skriver om äldrepolitik är det denna särskilda och avgränsade betydelse som vi syftar på.
- Ett förverkligande av den framtidsbild som vi skisserar kräver följande insatser: riv ålderstrappan, dvs. forma flexibla livsloppsmönster, bryt åldersbarriärer, planera för aktivt åldrande och stärk ömsesidighet och ansvarstagande över generationsgränser.

Myndigheten för Sveriges Nätuniversitetet. Under en övergångsperiod behövs en central samordning av insatser för att påskynda en förändringsprocess samt att de politiska insatserna bör inriktas på att undanröja hinder för ökade valmöjligheter, oberoende av ålder.

Riksantikvarieämbetet. En särskild äldrepolitik kan motverka sitt syfte.

Boverket. Delar tveksamheten om att det behövs en särskild äldrepolitik.

Göteborg (fp). Det skall inte finnas någon särskild äldrepolitik.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). En särskild äldrepolitik behövs under lång tid framöver med i huvudsak samma inriktning som i den nationella handlingsplanen. Ser inget negativt i att äldre särbehandlas, inte heller något negativt i att tillhöra en särskild kategori, utan en fördel när det gäller att tillvarata och hävdas äldres intressen.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Välkomnar förslaget att komplettera regeringsformen med en föreskrift där diskriminering på grund av ålder nämns som en av flera otillåtna former av diskriminering. Två grundläggande synsätt kan urskiljas. Den ena utgår från att särskilja undergrupper. Detta synsätt bottenar i att man ser företeelser isolerade från varandra och kategorisering blir en vägledande princip. Det andra synsättet betraktar individerna i sig, samtidigt som man ser likheter i de samhällsliga processer som ligger bakom dessa livsbetingelser. Det senare synsättet förefaller mer fruktbart att använda när det gäller att utforma en politik för äldre med olika bakgrund och erfarenhet. Ett helhetsperspektiv är nödvändigt om man vill sätta igång de omvälvande samhällsprocesser som beredningen förespråkar. Kunskaper i svenska språket är en självklarhet. Det finns ingen motsättning mellan bra kunskaper i svenska och modersmålet. Språket kan inte utgöra ett hinder för delaktighet i olika livsområden. Under tiden då arbetskraftsinvandring var aktuell kom personer direkt från utlandet för att arbeta. Detta innebär att det handlar om arbetsinnehåll och arbetsorganisation, inte om språkkunskaper. Om förutsättningarna i arbetslivet har förändrats är det fortfarande en fråga om hur man organiserar arbetet och arbetets innehåll. Denna insikt är viktig, och kan överföras till livsområdena samhällslivet och vardagslivet. Förmågan att tillgodogöra sig information spelar en avgörande roll för att delta i olika sammanhang.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Det är ingen självklar ståndpunkt att undvika eller att endast övergångsvis tala om en särskild äldrepolitik. I såväl forskning som planering och politiska prioriteringar är det önskvärt att ha ett äldreperspektiv. Ett bra exempel på att "kategoritänkande kan bidra till att integrera människor är handikappolitiken".

Sveriges Kristna Råd. Äldreombud som kan föra de äldres talan bör få utbildning och göras tillgängliga för den äldre befolkningen. Kartlägga äldre människors behov varje eller vartannat år. Barn nämns inte någon gång i betänkandet. Barns behov och rättigheter av äldre finns över huvud taget inte med. Viktigt att barn och äldre hittar mötesplatser och att samhället bidrar och uppmuntrar dessa möten.

Sveriges Pensionärers Riksförbund (SPRF). En särskild äldrepolitik kan medföra en fortsatt låsning i nuvarande äldretänkande och försvåra integrering inom olika politiska områden av inflytande, delaktighet och aktivitet.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. En äldrepolitik behöver inte nödvändigtvis innebära segregationstänkande. Den överhängande risken är i stället att en äldrepolitik reduceras till en fråga om äldreomsorgspolitik.

4.4 Riv ålderstrappan – forma flexibla livsloppsmönster

SENIOR 2005 *anser*:

- Politiska insatser inom olika områden bör inriktas på att främja nya och mer flexibla livsloppsmönster som alternativ till de kronologiskt bundna mönster som i dag dominerar. En mångfald av nya kombinationer behöver stimuleras. Det är också viktigt att åldersgränser och andra hinder för äldre personers förvärvsarbete och delaktighet i samhällslivet undanröjs.
- Effekterna på hälsoutvecklingen måste följas noga, bl.a. med beaktande av skillnader mellan kvinnor och män och grupper med olika ekonomiska förhållanden. Flexibla livsloppsmönster får t.ex. inte leda till ytterligare dubbelarbete för kvinnor, ökade socioekonomiska skillnader eller en ny "kravkultur" när det gäller aktivitet i hög ålder.

Försäkringskassförbundet. Det är tveksamt om pensionssystemet gör det möjligt att avbryta ett aktivt förvärvsarbete i förtid, dvs. före 65 års ålder, p.g.a. livslång reduktion av ersättningsnivån. Det stora flertalet medborgare kommer inte att ha ekonomiska förutsättningar att sluta i förtid.

Göteborg (fp). Vi kanske inte skall riva ålderstrappan utan lära oss att hantera dem som står på de olika trappstegen på rätt sätt.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Att helt radera gränserna mellan olika åldersgrupper är nära nog en omöjlighet. Det behöver inte uppfattas som något negativt om det i ambitionen att forma

flexiblare livsmönster ingår att ändra attityderna mot äldre och betrakta denna grupp samhällsmedborgare på samma sätt som andra. Det tycks som om det skall inträffa ett slags trendbrott den 1 januari 2005.

Svenska Röda Korset. En utveckling i rätt riktning skulle vara om allt arbete värderades lika, oavsett om det avlönas och är pensionsgrundande eller sker på frivillig bas.

Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet. Att åstadkomma ökad flexibilitet när det gäller människors livsloppsmönster är i många stycken redan förverkligat på individuell nivå. Målet bör kanske i stället handla om att kartlägga nya livslopp, stödja individernas möjligheter i dessa och motverka sådana som begränsar individernas möjligheter. En fördjupad analys av förhållandena i samhället i stort, både i arbetslivet och i privatlivet, skulle förmodligen kunna visa hur till exempel arbetslöshet, rationaliseringar, avvecklingar och nedläggningar i arbetslivet även spelar en stor roll för förändrade livsloppsmönster.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Det är viktigt att utredningen uppmärksammar och belägger med statistik att "ålderstrappan" fortfarande består på vissa områden. Så att 65-årsgränsen blivit bestämmande för när man normalt lämnar eller avstår från att åta sig politiska förtroendeuppdrag och styrelseuppdrag i näringslivet.

4.5 Bryt åldersbarriärer

SENIOR 2005 *anser:*

- Staten, kommunerna och landstingen bör vara föregångare när det gäller att förändra ett språkbruk som bara associerar äldre människor med improduktivitet och behov av hjälp.
- Officiell statistik och offentligt finansierad forskning som ska gälla hela befolkningen eller personer över 65 år bör omfatta personer i alla åldrar, utan någon övre åldersgräns, om det inte finns särskilda skäl som talar emot detta. Undersökningar från statliga myndigheter, kommuner och landsting behöver också utformas så att de ger underlag för analyser och slutsatser som gäller alla berörda personer, oavsett ålder.

- Det är angeläget att organisationer och företag så snart som möjligt ser över sina etiska regler och policydokument i syfte att synliggöra och motverka negativ särbehandling på grund av hög ålder.

Brottsförebyggande rådet. De äldsta redovisas i den officiella kriminalstatistiken i en åldersgrupp 60 år och äldre. Eftersom det är förhållandevis sällsynt med gärningsmän i så hög ålder ser vi ingen anledning att ändra på indelningen. Brottskodningen kommer att ändras, vilket kommer att öka möjligheterna att belysa utsatta personer, exempelvis äldre och åldrande.

Riksförsäkringsverket. Offentlig statistik och offentligt finansierad forskning bör omfatta alla personer, oavsett ålder.

Socialstyrelsen. Förslaget om att förändra språkbruket bör aktualiseras i samband med behandlingen av förslaget till handlingsprogram för svenska språket (SOU 2002:27). Kvaliteten på Äldre-ULF-studierna skulle sannolikt förbättras och effektiviseras om också de äldsta åldersgrupperna ingick i återkommande befolkningsbaserade undersökningar av större skala.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd. Det krävs nya etiska ställningstaganden och lagstiftning mot diskriminering av äldre och personer med funktionsnedsättningar.

Granskningsnämnden för radio och TV. Torde vara föga sannolikt att nämnden skulle anse att mediernas särskilda genomslagskraft även skulle kunna innebära ett förbud mot diskriminering på grund av ålder.

Handikappförbundens Samarbetsorganisation. Utredningen bör rikta en uppmaning till SvT att införa motsvarande engelska riktlinjer för att undvika särbehandling för personer med funktionshinder.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Instämmer i att särbehandling på grund av ålder är en diskrimineringsgrund. Instämmer i att statistik inte skall ha någon övre åldersgräns.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Språkstatistik kan användas som ett viktigt planeringsinstrument för att främja organisering av bl.a. olika former av service som bättre tar

hänsyn till de enskilda människornas språkkunskaper och möjligheter att kommunicera.

Svenska Röda Korset. Att inrätta äldreombudsmän förstärker ålderstänkandet. Likaså finns det risker med de kommunala äldre- och handikapporganisationerna. Funktionella begränsningar och social utsatthet är inte enbart åldersrelaterade faktorer.

Sveriges Gerontologiska Sällskap. Man kunde ha förväntat sig en diskussion med utgångspunkt från att beredningen kallar sig själv senior, men i texten genomgående använder sig av beteckningen äldre.

Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). Det finns en uppenbar risk att åldersfixering och diskriminering fortsätter om inte krafttag görs för att ändra på detta. Språkbruket måste ändras.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). All statistik som presenteras skall omfatta alla åldersgrupper.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Vill poängtera vikten av att lägga till ålder som diskrimineringsgrund. Beträffande uttalandet om offentligt finansierad forskning och officiell statistik så är detta ett viktigt ställningstagande som bör lyftas fram ännu tydligare.

4.6 Planera för aktivt åldrande

SENIOR 2005 *anser:*

- En central uppgift för myndigheter och andra aktörer är att skapa förutsättningar för den enskildes egen planering och eget ansvarstagande för ett aktivt åldrande.
- Det är viktigt att former och underlag för prioriteringar av samhällets insatser för aktivt åldrande utvecklas. Bedömningar av den långsiktiga nyttan av olika insatser bör vara vägledande i sådana prioriteringar. Det innebär att skillnader inom och mellan åldersgrupper bör beaktas, liksom värdet av insatser under olika delar av livsloppet. För detta krävs dock ett bättre vetenskapligt underlag än vad som finns i dag.

- Kunskaperna om funktionsnedsättningar under åldrandet bör förbättras och integreras i tillgänglighetsarbetet. Det gäller bl.a. kunskaper om kombinationer av olika funktionella begränsningar. Fortfarande skiljs äldre ofta på ett förvirrande sätt från funktionshindrade i tillgänglighetsarbetet.

Statens folkhälsoinstitut. Blivande pensionärer bör erbjudas kurser där viktiga frågor inför pensioneringen tas upp.

Hjälpmiddelsinstitutet. Instämmer i att kunskaperna om funktionsnedsättningar under åldrandet bör förbättras och integreras i tillgänglighetsarbetet. Instämmer också i principen att Design för alla skall vara vägledande.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd. Den fysiska miljön måste anpassas så att alla skall kunna använda den.

Nationalmuseum med prins Eugens Waldemarsudde. Samhällets lokaler måste utformas så att personer med funktionsnedsättningar, som inte föranleder personliga hjälpmedel, kan tillgodogöra sig information.

Vägverket. Samhället måste bli mer tillgängligt såväl när det gäller närmiljön som samhället i stort.

Landstinget Sörmland. En tydlig implikation av det strategiska arbetsättet blir att flera olika politikområden berörs vilket är angeläget, men något problematiskt då ansvaret för frågornas bevakning lätt blir utan hemvist.

Dalarnas Forskningsråd. Här kunde vi sett mer av problematisering. Begreppet ”aktivt åldrande” lyfts fram som viktigt, men det kan betyda flera saker, såsom att man skall vara aktiv som äldre eller att man skall välja sitt åldrande på ett aktivt och medvetet sätt. Tenderar att framställa aktivitet som en norm som bör gälla i de flesta sammanhang. Önskar att en mer nyanserad diskussion hade förts. Kunde ha utvecklat konflikten mellan individens val och önskningar och samhällets resurser.

Handikappförbundens Samarbetsorganisation. Med FN:s standardregler och Nationella planen för handikappolitiken som en bakgrund finns alla motiv för att kunna formulera mer kraftfulla och

konkreta anvisningar på tillgänglighetsområdet. Sanktioner skall föreslås mot byggherrar som bryter mot plan- och bygglagen (PBL). Oroliga för att ansvaret för allt större insatser läggs på anhöriga och frivilligorganisationer och att personer med funktionshinder tvingas köpa privata tjänster på grund av besparingar inom hemtjänsten.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Viktigt att den enskilde tar ansvar för sin egen utveckling och planerar inför sin pensionering.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Borde kunna utmana kommuner, föreningsliv, företag och andra lokala aktörer till handling. Det finns goda skäl att i folkhälsoarbetet särskilt uppmärksamma äldres situation.

Synskadades Riksförbund. Faran då det gäller kartläggningar och målbeskrivningar är att av nedärvd slentrian, närmast omedvetet falla in i något slags "aldrenorm". Den officiella handikappolitiken syftar i princip till att verka mot ett mål där personer med funktionshinder i alla åldrar skall kunna leva som andra, som fullvärdiga, jämlika medborgare, och det är angeläget att målen för äldrepolitiken inte sätts lägre. Det är viktigt både ur äldres och funktionshindrades synvinkel att "dubbla" normer inte gör sig gällande.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Tanken på aktivt åldrande som mål kan från olika teoretiska utgångspunkter kritiseras. Vad delaktighet och aktivitet betyder i den fjärde åldern har utredningen valt att inte besvara. Något som vi däremot tycker kunde ha diskuterats mera är konsekvenserna av dominansen av den tredje ålderns frågor i betänkandet.

4.7 Stärk ömsesidighet och ansvarstagande över generationsgränser

SENIOR 2005 *anser*:

- De utmaningar som en åldrande befolkning innebär för samhället kräver fortsatta insatser för en hållbar utveckling mellan generationer över tid. Särskilt måste ömsesidigheten över generationsgränser stärkas och utvecklas inom områden av betydelse för samhällsekonomin och maktstrukturen i samhället.

- Med en sådan ömsesidighet blir äldre personers delaktighet även en fråga om att delta i och ta ansvar för politiska beslut.
- Möjligheterna att långsiktigt främja möten och samverkan mellan personer ur olika generationer bör uppmärksammas inom alla delar av samhället. Strukturer för detta behöver byggas upp och kunskaper om metoder och arbetsformer samlas till en bas för fortsatt utveckling.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Att beskriva behovet av insatser för äldre som en utmaning är fel utgångspunkt för goda relationer mellan generationer. Det är därför motiverat att nyansera uttryckssättet. Angeläget att framhålla effekten av pensionssystemet, att minska risken för motsättningar mellan generationerna.

Svenska Röda Korset. För att riva ålderstrappan krävs ett målmedvetet arbete.

5 ARBETSLIV

5.1 Arbetsliv i förändring

SENIOR 2005 *anser*:

- En viktig förutsättning för att fler äldre ska vara aktiva i arbetslivet är att arbetsgivarnas och individernas intressen kan förenas. För arbetsgivarna är tillgången på kompetent och erfaren personal en nyckelfråga för företagens, organisationernas och myndigheternas effektivitet och lönsamhet. För individen har arbetet både ekonomiska och sociala värden och att själv kunna påverka pensioneringsprocessen har också stor betydelse för välbefinnandet under resten av livet som pensionär.
- Med hänsyn till bl.a. de förändringar som förväntas ske av försörjningskvoten är det viktigt att kunna följa utvecklingen av hur utträdesåldern från arbetslivet förändras över tiden och inom olika branscher. Det är därför angeläget att konstruera mått för utträdesåldern som kan beskriva hur äldre successivt lämnar arbetslivet.

Riksförsäkringsverket. Det behövs ett mått för utträdesåldern.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd. Personer med funktionsnedsättningar är en outnyttjad samhällsresurs.

Försäkringskassaförbundet. Stora ansträngningar måste vidtas för att göra arbetslivet attraktivt. Alla som ingår i arbetskraften behöver få den stimulans, erkänsla, belöning, utvecklingsmöjligheter och tid för vila och avkoppling som krävs för att kunna uppnå målet att förlänga den aktiva tiden i arbetslivet. Det gäller att finna nya flexibla lösningar för att locka äldre arbetskraft att vara kvar i arbetslivet. Bör det inte vara så att även yngre medarbetare kan fungera som mentorer för äldre? Förutsättningar måste skapas för den enskildes planering och eget ansvarstagande för ett aktivt åldrande.

Arbetsgivarverket. Välkomnar synsättet om delade förutsättningar och gemensamt ansvar, som uttryck för det trendbrott i arbetslivsdebatten där fokus tidigare i allt för hög grad legat på arbetsgivarens skyldigheter. Invänder mot att relatera till redan 50-årig arbetskraft som äldre. I tider med förbättrad folkhälsa och ökad livslängd framstår inte 50 år som toppen på ålderstrappan. I detta avseende innehåller utredningen stigmatiserande språkbruk.

Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning. Arbetstagare bör ständigt ompröva sitt behov av kompetens. Stöder förslaget att tillsätta ett nationellt projekt.

Arbetsmarknadsstyrelsen. Beredningen har angett flera bakomliggande orsaker till den negativa bilden av arbetskraftsdeltagande och sysselsättningsgrad, men den enskilt största faktorn är utslagning från arbetslivet, dvs. att arbetskraften ofrivilligt tvingas att lämna arbetslivet.

Dalarnas Forskningsråd. Målen intressanta men diffusa. Svårt att se hur de förändringar som föreslås skall genomföras.

Föreningen Svenska Näringsliv. Det finns inom såväl regelsystem som attityder behov av en mer ingående diskussion och fördjupad analys. Företagen måste själva få avgöra den ålders- och kompetensstruktur som är mest lämplig för deras verksamhet. Företagen måste få möjlighet att utnyttja all tillgänglig kompetens oberoende av ålder. Regler på arbetsmarknaden som utgör hinder för att människor skall vilja och kunna arbeta högre upp i åldrarna och få

företag att anställa och behålla äldre måste bort. Incitament som stöder människors vilja att fortsätta att arbeta måste bli starkare. Incitament som uppmuntrar medarbetare att sluta arbeta tidigare måste motverkas. Äldres problem på arbetsmarknaden kan inte lösas genom lagstiftning om särbehandling, både medarbetare och företag gagnas i grunden bäst av valfrihet och individuella lösningar. Regelsystemen måste vara flexibla nog att göra det möjligt. Äldre personer skall kunna konkurrera på samma villkor som alla andra på arbetsmarknaden och ha samma möjligheter till utveckling och motivation till arbete. Äldre personer skall behandlas som individer med mandat att bestämma över sina egna livsvillkor och inte ses som en kategori. Äldre personer skall bedömas utifrån sin egen individuella förmåga och kapacitet och inte utifrån förutfattade meningar och myter om äldre.

Pensionärens Riksorganisation (PRO). Understryker det nödvändiga i att återinföra möjligheten till delpension i kombination med det nya pensionssystemet. Lagar och avtal som förhindrar kombinationer av förvärvsarbete och pension måste undanröjas.

Svenska Röda Korset. Mångfalden skall alltid betonas, inte bara vad gäller ålder. Allt arbete, inte bara förvärvsarbete, ger oss möjligheter att förverkliga oss själva, finna personlig identitet och samspel med andra. Tillväxt och välfärd är inte bara beroende av tillgången på betald arbetskraft utan också i hög grad beroende av samhällets övriga spelregler.

Sveriges Akademiska Centralorganisation. Delar i allt väsentligt beskrivningen av dagens arbetsmarknad och de analyser som redovisas. Delar i stora stycken även synen på konstaterade stora brister i arbetslivet och de nödvändiga förändringar som diskuteras.

Sveriges Pensionärens Riksförbund (SPRF). Arbetsgivarna bör stimuleras till att vidta åtgärder som kan bidra till att fler äldre orkar och vill arbeta kvar på arbetsplatsen.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Understryker särskilt vikten av att få alla arbetsgivare och arbetsledare att värdesätta och ta tillvara den kunskap och livserfarenhet äldre arbetskraft besitter. Lyfter samtidigt fram behovet av forskning om varför människor lämnar arbetslivet och vad som skulle stimulera äldre att stanna kvar.

5.2 Strategier för ett livsloppsanpassat arbetsliv

SENIOR 2005 *anser:*

- Goda arbetsförhållanden och möjlighet till kompetens- och löneutveckling under *hela yrkeslivet* är en viktig förutsättning för att fler i den äldre arbetskraften ska vilja, orka och kunna arbeta. Under slutet av yrkeslivet kan det dock vara motiverat med *särskilda insatser* som t.ex. att anpassa arbetsuppgifterna till den enskildes arbetsförmåga, erbjuda kompetensutveckling och flexibla arbetstider.
- Vi anser att det finns ett stort behov av samverkan mellan regeringen, berörda myndigheter, arbetsmarknadens parter och arbetslivsforskningen för att gemensamt utarbeta strategier och vidta åtgärder så att utvecklingen att fler lämnar arbetslivet i förtid kan vändas. En sådan samverkan kan med fördel ske i ett nationellt projekt. Syftet bör vara att stödja och stimulera utvecklingen av arbetslivet så att arbetsförhållandena bättre anpassas till de äldres arbetsförmåga, det blir lättare för äldre i arbetslivet att börja nya yrkeskarriärer, möjligheterna till flexibla arbetstider förbättras och möjligheterna att kombinera pension med förvärvsarbete ökar. Egenföretagarna är ofta yrkesaktiva längre än anställda och många ser egenföretagande som ett sätt att kunna kontrollera sin arbetssituation. Att stimulera och underlätta egenföretagande är därför angeläget. Attityderna till den äldre arbetskraften måste förändras. Det kan ske genom bl.a. saklig information om vad åldrandet innebär och insikter om vilka värden den äldre arbetskraften har för verksamheten. Inrotade uppfattningar om åldrandet som omöjligt att påverka och att åldrandet innebär en försvagning som direkt kan kopplas samman med åldern måste brytas.

Rikspolisstyrelsen. Situationen för äldre inom arbetsplatser/organisationer med fysiskt krävande arbete och/eller arbete på oekvåma tider är inte tillfredsställande belyst i utredningen.

Riksförsäkringsverket. Särskilda insatser kan vara motiverade under de sista åren i yrkeslivet. Rörligheten motverkas särskilt för äldre, eftersom anställningsskyddet försvinner vid byte av arbetsgivare. Nationellt projekt borde startas för att behålla äldre i arbetslivet.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd. Det finns personer i samhället som är marginaliserade på arbetsmarknaden, men som i en nära framtid kan vara producenter.

Arbetsgivarverket. Behovet av attitydförändringar är generellt och omfattar i lika hög grad anställda och arbetsgivare som lagstiftare och medier. Bejakar inte tankarna på en generell individuell rätt till deltidsarbete för äldre. Varje verksamhets möjlighet att tillgodose den typen av önskemål bör vara avgörande.

Myndigheten för Sveriges nätuniversitetet. Det är inte i slutet av arbetslivet som insatser bör göras utan redan i åldern mellan den aktivaste etableringsfasen och slutfasen.

Nationella sekretariatet för genusforskning. Det saknas dimensioner om arbetslivets förändring och den ökade negativa stressen. Frågor som bör ställas är: Vilka konsekvenser får förtidspensionering och långa perioder av sjukskrivning för de berörda kvinnornas framtida ekonomi, sociala liv och hälsa? Är de åtgärder som vidtas idag tillräckliga? Hur ser det framtida arbetslivet ut med avseende på psykisk arbetsmiljö?

Arbetslivsinstitutet. Forskningen kring äldre arbetskraft bör förstärkas, särskilt studier av hur det går för de individer som av olika skäl lämnar arbetslivet före normal pensionsålder, samt studier kring arbetsgivares, arbetsledares och personalansvarigas syn på den äldre arbetskraften och vilka restriktioner som finns för att anställa och behålla äldre arbetskraft.

Integrationsverket. Det får inte bli så att ökade möjligheter att byta yrke bara eller först kommer i fråga för de som redan är anställda. Att underlätta inträdet för de som idag helt och hållet står utanför arbetsmarknaden är minst lika viktigt som att förstå och åtgärda orsakerna till varför många lämnar arbetslivet i förtid.

Dalarnas Forskningsråd. Beredningen pekar förtjänstfullt på mytbildningen kring äldre. Positivt att lyfta fram fördelarna med olika kunskapsformer, värdet av åldersblandade arbetsplatser, att arbetsförmågan är ett relativt begrepp och att arbetets krav inte alltid följer de mänskliga resursernas utveckling.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Tveksamt att påstå att de stora hindren är att söka i attityder, ålderism. Snarare handlar det om i vilken mån olika yrken och arbetsplatser klarar av att anpassa

sig till äldres förutsättningar, hur pensionssystemet är utformat m.m.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. Kräver en snar attitydförändring så att de äldre inte diskrimineras.

Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). Vill särskilt understryka betydelsen av beredningens uttalande att inrotade uppfattningar om åldrandet som omöjligt att påverka och att åldrandet innebär en försvagning som direkt kan kopplas samman med åldern, måste brytas om en förändring av attityderna skall kunna ske.

Tjänstemännens Centralorganisation. Instämmer om behovet av samverkan mellan olika parter på arbetsmarknaden och stödjer inrättandet av ett nationellt projekt.

5.3 Individuellt anpassade arbetsmiljöer

SENIOR 2005 *anser:*

- Ledarskapet har en avgörande betydelse för att de äldres kompetens tas till vara och att arbetsförutsättningarna anpassas utifrån individens arbetsförmåga. Det är viktigt att chefer på alla nivåer har kunskaper om hur arbetsförmågan påverkas av åldrandet.
- Arbetsmiljöåtgärder är ofta lönsamma. Personalekonomiska analyser bör därför vara ett redskap för att bedöma värdet av investeringar i personalen.

Arbetsgivarverket. Åtgärder för ett åldersanpassat arbetsliv kan bara vara framgångsrika om de är verksamhetsanpassade och individuella. Felaktiga, generella, massiva insatser kan lätt leda till schablonisering, stigmatisering och ökat främlingskap mellan generationerna. Detta utesluter dock inte att lagar och regler bör anpassas för att uppnå en mer flexibel infrastruktur på arbetsmarknaden.

Verket för Näringslivsutveckling. Friskvården behöver individuellt anpassas. Skattereglerna begränsar den möjligheten. Reglerna som medger skattefri förebyggande behandling behöver bli tydligare och möjligheterna öka.

Föreningen Svenskt Näringsliv. Kräver en mycket grundlig analys av de hinder och incitament i olika avseenden för individer och arbetsgivare som finns bl.a. i arbetsrätten och i socialförsäkringssystemet.

Landsorganisationen i Sverige. Ett långsiktigt perspektiv måste genomsyra hela organisationen för arbetstagare i alla åldrar.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. Nya strategier krävs som leder till ett mångsidigt samhälle där arbetsmiljö, ledarskap och flexibla organisationsstruktur och arbetstider leder fram till ett arbetsliv där de äldre arbetstagarna vill, orkar och kan arbeta. Illmarinens forskningsresultat och empiriska studier kan ligga till grund för ett fortsatt utvecklingsarbete inom företag och organisationer.

5.4 Flexibla lösningar

SENIOR 2005 *anser:*

- Den äldre arbetskraften måste ges möjlighet till flexibla arbetstider och stimuleras till deltidsarbete i stället för att sluta helt. Den ålder då man kan börja ta ut pension är olika i olika pensionssystem. I den allmänna pensionen kan man börja ta ut pension från 61 års ålder och den lägsta åldern för att ta ut tjänstepensioner och privata pensioner är 55 år. Det allmänna pensionssystemet ger stora möjligheter att kombinera förvärvsarbete och pension efter 61 års ålder. Insatser bör göras för att informera om de möjligheter som pensionssystemen ger till flexibla arbetstider och vilka de samlade ekonomiska effekterna blir för den enskilde.
- Hur den äldre arbetskraftens rätt till deltidsarbete kan förbättras bör undersökas. Reglerna i gällande lagstiftning bör ses över i detta avseende.

Rikspolisstyrelsen. Pensionsreglerna behöver ytterligare anpassas för att kunna kombinera arbete och pension. Det nya delpensionsavtalet för statliga arbetstagare gäller endast fram till 65 år. Den som därefter vill arbeta kvar till 67 år måste återgå till heltidstjänstgöring.

Riksförsäkringsverket. Kommer att fortsätta arbetet med att informera allmänheten om det nya pensionssystemet och de möjligheter som det ger till att kombinera arbete och pension samt vilka de ekonomiska effekterna blir för den enskilde.

Arbetsgivarverket. Olyckligt med nya lagregler inom arbetstidsområdet eftersom dessa skulle kunna hämma de lokala processerna mot en fortsatt utveckling av flexibla arbetstidslösningar som ligger i linje med såväl individens som verksamhetens intressen. En mer flexibel arbetsrätt skulle bidra till ökad trygghet för många som i dag har svårt att komma in i trygghetssystemen. Det enskilda arbetet kommer i allt mindre grad att betraktas som en institution för individens försörjning och trygghet.

Integrationsverket. Tänker på och ser över konsekvenser och effekter av införandet av äldreförsörjningsstödet. Det berör en stor del av dem som är 65 år eller äldre idag men kommer även att beröra många personer i framtiden.

Verket för Näringslivsutveckling. Idéerna om flexibilitet och möjligheter måste ligga i en personalpolitik som tar sin utgångspunkt i företagets situation och dess möjligheter.

Ombudsmannen mot etnisk diskriminering. Beredningen borde ha utrett pensionssystemets verkningar på de invandrare som inte kommer som flyktingar och är s.k. "tredjelandsmedborgare". De får inte tillgodoräkna sig sin tidigare arbetsinkomst i det svenska pensionssystemet och har därmed oftast inte råd att ta ut pension före 65 års ålder.

Göteborg (v). Betydelsen av förkortad arbetstid är ett viktigt medel för att ge förutsättningar för äldre att orka arbeta efter pensioneringen. Laglig rätt till deltidsarbete från t.ex. 60 års ålder bör utredas som alternativ till att sluta helt.

Landstinget Halland. De ekonomiska konsekvenserna för den som går i pension i förtid måste analyseras. Pensions- och skattelagstiftningen bör ses över och anpassas efter nya anställningsformers förutsättningar.

Landsorganisationen i Sverige. Är övertygad om att turordningsregler och anställningsskydd i övrigt, inte gör det svårare för äldre att vara kvar i arbetslivet. Dessa regler skyddar de äldre. ILO-konventionen omöjliggör för Sverige att ändra i arbetsrättsliga lagar och avtal utan att ta hänsyn till gällande regler.

Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet. Ser gärna att ett förbättrat studiestöd kommer till stånd.

Svenska Kyrkan. Det är av största vikt att man ser över såväl arbetsrätt som skattelagstiftning för att underlätta för äldre att kombinera pension och deltidsarbete.

Svenska Kommunpensionärernas förbund (SKPF). Skapa förutsättningar som underlättar för människor att arbeta längre. Deltidspension måste återinföras.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. Regelsystemen måste befrämja arbetslinjen men samtidigt ge tillräckligt stort utrymme för individuell valfrihet när man skall kunna lämna arbetslivet. Delpension kan vara ett medel för att bibehålla arbetskraft, men att kostnaden för delpensionen måste bäras av produktionen hos den arbetsgivare som medger deltidsanställning. Man bör överväga att i arbetstidslagen införa en rätt till deltidsanställning från 61 års ålder.

5.5 Utvecklingsmöjligheter

SENIOR 2005 *anser:*

- Åtgärder måste vidtas för att förhindra att människor blir "inlåsta" i yrken och på arbetsplatser som de inte vill vara kvar i och som de inte mår bra av. Därför behövs ökade möjligheter för att kunna byta yrke, anställning eller starta eget. Utmaningen är att förena individens behov av trygghet i anställningen med arbetsgivarens vilja att anställa. Detta bör utredas vidare.
- Den erfarenhet som förvärvats under ett långt arbetsliv är en viktig del av den äldre arbetskraftens samlade kompetens. Den kompetensen måste synliggöras och utvecklas. Värdet av erfarenhet och kunskaper som förvärvats utanför utbildningssystemet kan synliggöras genom validering och vägledning.

Valideringen kan också vara ett sätt att ge behörighet till utbildning eller till ett annat yrke.

- Det är angeläget att de äldres möjlighet att studera förbättras. Det kan ske antingen genom förändringar i det statliga studiemedelssystemet eller via individuella kompetenskonton eller andra studiefinansieringssystem.

Statskontoret. Ansvar för att ta sig ur en "inlåst" situation är först och främst individens eget, oavsett om denne är ung eller gammal.

Riksförsäkringsverket. Bred kompetenssatsning behövs för fler grupper än enbart äldre.

Försäkringskassförbundet. Understryk behovet av att ge äldre möjligheter till studier.

Myndigheten för Sveriges nätuniversitet. Starkt understryka vikten av att de centralt styrda systemen för studiestöd och kompetenskonton samordnas så att även personer över 41 års ålder kan klara finansieringen av studier. Poängtera betydelsen av flexibla utbildningsformer och ökad tillgänglighet till högre studier i det livslånga lärandets samhälle.

Folkbildningsrådet. Det måste finnas möjligheter att vid sidan av formella behörighetsgivande och yrkesinriktade utbildningar, utveckla och förverkliga sig själv och bidra till sin egen och samhällets utveckling. Angelägen åtgärd är en förbättring av studiestödet till den äldre arbetskraften.

Högskoleverket. Angeläget att betona betydelsen av de äldres tillgång till högskolan. Uppmärksamma vissa problem som rör äldres möjligheter att få tillgång till studiemedel liksom till forskningsmedel. Forskare får oftast inte tillgång till forskningsmedel från ordinära forskningsråd och liknande instanser efter 65 års ålder.

Nationellt centrum för flexibelt lärande. Studiestöd för äldre åldersgrupper är en central och angelägen fråga för att lösa äldres möjligheter till fortsatt lärande och ett gott yrkesarbete. Understryker att mycket av den problematik som förhindrade fortsatt lärande i tidigare generationer nu är undanröjt tack vare modern pedagogik och teknik.

Riksantikvarieämbetet. Att tillgängliggöra forskarutbildning för äldre när platserna redan är starkt begränsade, är tveksamt.

Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde. Förslaget om ett mentorssystem är intressant. Det skulle innebära inte bara att de äldre för vidare sina kunskaper utan också att de yngres nyare utbildningar och annorlunda angreppsvinklar på ett systematiskt sätt skulle berika varandra.

Arbetsmarknadsstyrelsen. Kompetensutveckling och utbildning försämras successivt under en individs livscykel på alla åldersgränser i regelsystemet. Inlåsnings även för personer med hälsoproblem eller långvariga sjukskrivningsperioder. Minskad kompetensutveckling på arbetsplatser i samband med stigande ålder.

Arbetsmiljöverket. För att förhindra förtida utträde från arbetsmarknaden behövs arbetsmiljöförbättrade insatser.

Göteborg (m). Olyckligt att riva upp studiestödssystemet.

Stockholm. Möjligheten till studiestöd är begränsad och många arbetsgivare väljer i första hand att anställa yngre. Detta förhållande måste ändras.

Stockholms Läns Landsting. Kollektivavtalen bör utvecklas på ett likartat sätt på hela arbetsmarknaden. Kostsamt för arbetsgivarna att anställa äldre arbetskraft genom konstruktionen av pensionsavgiften. Reglerna i lagar om anställningsskydd förstärker inlåsnings effekten. Utredda och föreslå någon form av delpension som inte nämnvärt försämrar framtida pensionsförmåner.

Landstinget Halland. Studier kring behov av hjälpmedel för äldre för att aktivare kunna ta del av arbetslivet behöver göras.

Landstinget Värmland. Stärka det hälsofrämjande och förebyggande arbetet både inom arbetslivet och som en förutsättning för den enskilde att kunna planera för ett aktivt åldrande.

Dalarnas Forskningsråd. Det tar tid att ändra kulturer. Ofta krävs ekonomiska incitament, något som utredningen kunde ha tagit upp i större utsträckning än som skett, liksom de utarbetade, uttröttade och utslitna arbetstagarnas situation. Texten hänför sig framför allt till en välutbildad, kanske till stor del manlig, medel- och överklass. Könsegregering av arbetsmarknaden nämns, men kommenteras inte specifikt när det gäller åtgärder.

Svenskt Näringsliv. LAS är ett hinder för rörlighet.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. SACO vill bestämt hävda att kompetensutveckling är ett av nyckelinstrumenten såväl för en anpassningsbar och fungerande arbetsmarknad som för individen socialt. Anser att samhället bör kunna erbjuda studiefinansiering på rimliga villkor även högre upp i åldrarna än för närvarande. Efterlyser konkreta förslag från regeringen. Omställningsavtal skall finnas inom hela arbetsmarknaden.

Tjänstemännens Centralorganisation. Avsaknad av studiestöd för äldre arbetskraft är ett hinder för rörlighet. Studiefinansieringen för de över 45 år bör allmänt ses över. Den nuvarande utformningen av kompetenskontot omöjliggör en utbildning till ett nytt yrke.

5.6 Förvärvsarbete och pension

SENIOR 2005 *anser:*

- En naturlig och önskvärd utveckling av arbetslivet är att både arbetsgivare och arbetstagare inser värdet av att fler personer förenar pension med förvärvsarbete. Lagar och avtal som förhindrar, försvårar eller gör det ekonomiskt ointressant för personer som vill kombinera förvärvsarbete med pension måste identifieras och undanröjas.
- Vilka förändringar som kan göras i arbetsrätten och skattelagstiftningen för att stimulera arbetsgivarna att anställa redan pensionerade personer måste undersökas.
- Former för hur kompetens kan överföras från de äldre personer som lämnar arbetslivet till de yngre som påbörjar sitt yrkesliv måste utvecklas.

Riksförsäkringsverket. I dag finns det ett glapp i försäkringssystemen för personer mellan 65 och 67 år. 65-årsgränsen för pension är avskaffad och de flesta har rätt att arbeta till 67 år, samtidigt som exempelvis rätten till sjukpenning och A-kassa upphör vid 65 års ålder. Socialförsäkringssystemen och arbetslöshetsförsäkringen bör utformas så att människor finner tillräckliga incitament att stanna kvar på arbetsmarknaden och arbeta i högre åldrar. Ökad samhälls-ekonomisk stabilitet skulle kunna uppnås om socialförsäkringen och skattelagstiftningen vore neutrala i förhållande till en förändrad

medellivslängd. För att uppnå en sådan effekt skulle t.ex. de åldersgränser i pensionssystemet som i dag är fasta, lägsta uttag av ålderspension 61 år och garantipension 65 år, indexeras med förändringen i medellivslängd. De sammantagna effekterna av många olika regler, exempelvis sjukpenning och A-kassa skulle behöva utredas.

Försäkringskassförbundet. Samarbetet mellan regeringen, arbetsmarknadens parter, arbetslivsforskningen och försäkringskassorna bör intensifieras för att stoppa den negativa utvecklingen av för tidig avgång från arbetslivet. Lagstiftning och regelverk inom välfärdssystemet och arbetslivet behöver utformas så att de blir tydliga, stabila och hänger ihop, för att därmed ge förutsättningar för alla att planera för framtiden.

Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde. Det finns ingen anledning till att vara alltför frikostig med att bevilja delpension. Främsta skälet skulle kunna vara att säkerställa kompetensöverföring men även att bereda rum för kompetensväxling.

Sjöfartsverket. Stödjer tanken på att stimulera till successiv övergång till pensionering genom nedtrappning som ger en möjlighet för varje individ att kombinera förvärvsliv och pension.

Stockholm. Pensionssystemet kan innebära att kvinnor och andra låginkomsttagare som egentligen inte orkar med ett fortsatt arbetsliv, tvingas fortsätta att arbeta för att öka sin pension och på så sätt få en dräglig pension. Detta är en viktig fråga att utreda närmare.

Föreningen Svenskt Näringsliv. Seniorgruppens förslag måste behandlas och integreras i betänkandet. På ett adekvat sätt måste effekter av arbetsrätt, socialförsäkringar och skatter klarläggas. Att regelsystemen är tydliga och stabila och tillämpas lika över hela landet är en viktig grundförutsättning.

Tjänstemännens Centralorganisation. Möjligheten att införa en allmän delpension behöver utredas.

6 SAMHÄLLSLIV

6.1 Aktivt medborgarskap

SENIOR 2005 *anser*:

- I arbetet med att förnya demokrati och medborgarroll får förnyelse inte bli liktydigt med förnyring. Frågor om äldre människors inflytande och delaktighet måste därför bli självklara delar av arbetet med att utveckla demokratins och medborgarrollens olika dimensioner inom bl.a. politik, kultur och social ekonomi.
- Genom förnyelsearbetet bör de åldersnormer som i dag begränsar inflytande och delaktighet i samhällslivet synliggöras och omprövas. Ett konkret mål bör vara att öka deltagandet i olika beslutsprocesser bland personer äldre än 65 år, som i dag är underrepresenterade i bl.a. valda församlingar.

Boverket. Även yngre personer är underrepresenterade. Intresset för den nya tekniken får inte innebära att andra goda metoder för att utveckla dialogen med medborgarna kommer på undantag.

Landstinget Sörmland. Studiecirkeln som mötesform lockar många äldre och kan engagera äldre, men också ge äldre ökad kunskap och möjlighet att öka sin demokratiska delaktighet.

Dalarnas Forskningsråd. En god medborgare är en aktiv medborgare. Vill än en gång betona värdet av ett mer eftertänksamt och kritiskt förhållningssätt i denna fråga. I ett demokratiskt samhälle är det av största vikt att alla intressen beaktas och att alla ges lika möjligheter att påverka. Men att alla, oavsett ålder, dessutom skall vilja påverka samhällsutvecklingen och känna ansvar för den är en annan fråga. Det hade varit klagörande om man diskuterat konsekvenserna av denna målsättning. Något tveksamma till hur utredningen sökt sina källor. Texten hade blivit ännu mer intressant om utredningen också hade gått in på en diskussion kring konkreta lösningar för äldre människors inflytande och delaktighet. Bristen på konkretion gör att det i många fall inte känns självklart hur texten skall tolkas. Detta gör att texten till stor del beror på läsarens erfarenheter och fantasi.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Brister i det svenska språket kan inte utgöra hinder för delaktighet i olika livsområden. Det är en fråga om organisering och innehåll som bör anpassas till de enskilda individernas förutsättningar.

Svenska Röda Korset. Reagerar starkt på de vedertagna åldersnormerna som finns överallt. I internationell jämförelse är Sverige extremt åldersfixerat.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Måste slå vakt om det faktum att de rikstäckande pensionärsorganisationerna är politiskt obundna och bör så förbli. Samtidigt som möjligheterna måste öka för äldre som vill och kan arbeta aktivt, måste frågan lösas om hur man på ett smidigt sätt skall få länge verksamma personer att förstå att deras kapacitet inte räcker längre. Det är avigsidan av att bereda äldre personer plats som förtroendevalda i samhälls- och föreningsliv.

Tjänstemännens Centralorganisation. Viktigt att ta bort hinder som gör att man inte tar med personer som är äldre än 65 år vid tillsättning av personer i olika politiska, kulturella, föreningar eller organisationer.

6.2 Politiskt inflytande

SENIOR 2005 *anser:*

- Människor i *alla* åldrar måste omfattas av arbetet med att utveckla inflytande och delaktighet i lokalsamhället. Staten har ansvar för att främja och underlätta utvecklingen i hela landet. Samtidigt har landsting och kommuner nyckelroller för att driva detta arbete vidare utifrån regionala och lokala förutsättningar.
- Att undanröja de hinder som finns för äldre personers deltagande i beslutande församlingar handlar därför inte bara om att öka deras egna möjligheter till inflytande. Ytterst är det också fråga om att stärka den representativa demokratin, bl.a. inför de utmaningar som en åldrande befolkning ställer oss inför.
- De politiska partierna har ett betydande ansvar för att i större utsträckning försöka ändra attityden att äldre är för gamla för

att åta sig förtroendeuppdrag – såväl hos äldre personer som hos övriga medlemmar och väljare. Vi vill dock understryka att vi inte ser ytterligare kvoteringsvägar som en väg att pröva i detta sammanhang.

- Det är angeläget att partierna breddar representationen så att fler äldre på förtroendeposter inte bara innebär att fler personer behåller sina uppdrag under längre tid. Det bör också vara självklart att äldre personer arbetar med politiska frågor inom olika verksamhetsområden och inte bara sådana som gäller äldre personers förhållanden.
- Staten bör arbeta för att fler personer över 65 års ålder t.ex. får uppdrag i kommittéer och myndighetsstyrelser.

Statskontoret. Att olika samhällsarenor är starkt åldersgrupperade och 65 år blivit gränsen för när en person inte längre har förtroendeuppdrag ger en negativ och kategorisk bild av verkligheten. Det är möjligt att äldre människors erfarenhet i högre grad borde utnyttjas i dessa sammanhang. Men redan i dag finns många exempel på att så sker såväl i politiken som näringslivet, varför problemet inte bör överdrivas.

Försäkringskassaförbundet. Viktigt att se till att det blir en allsidig representation i styrelser, nämnder och kommittéer. Det framförs i debatten att det framför allt är yngre personer och kvinnor som generellt sett är underrepresenterade. Detta hindrar emellertid inte att ett konkret mål bör vara att öka deltagandet i olika beslutsprocesser bland personer äldre än 65 år. Även denna grupp är underrepresenterade i bland annat valda församlingar.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Äldres deltagande i olika beslutsprocesser måste öka. Pensionärsråden måste finnas kvar och utvecklas. Rådets ställning måste förstärkas, bl.a. genom att de på samma sätt som i Danmark baseras på en tvingande lagstiftning.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Olika strukturer i samhället tar inte upp de etniska minoriteternas frågor. Pensionärsråd och pensionärskommittéer är exempel på sådana strukturer. Politik som drivs i dessa organ tar inte upp de utslutnas intresse och önskemål. Därigenom genereras de mekanismer som förstärker utanförskapet.

Svenska Röda Korset. Man måste först definiera hindren, dvs. vad är det som styr och varför, för att kunna ta upp diskussionen om vad som krävs för att riva de hinder som omöjliggör inflytande och delaktighet på lika villkor för alla. Pensionärsråd och likande kommunala instanser förstärker ålderstänkandet.

Synskadades Riksförbund. Om äldre synskadade medborgare skall kunna bli delaktiga i en positiv utveckling är bland annat tillgång till ett för alla användbart Internet och jämlika färdmöjligheter en absolut förutsättning.

6.3 Kultur

SENIOR 2005 *anser:*

- Aktörer inom kulturlivet, inklusive frågor om lärande och fritidsverksamhet, måste beakta personer i *alla* åldrar vid prioriteringar samt vid studier av kulturvanor och kulturintressen. Möjligheterna till livslångt lärande bör tas till vara inom alla delar av kulturlivet.
- Kulturupplevelser och deltagande i kulturverksamhet har en viktig roll i det samlade förebyggande hälsoarbetet för äldre personer och bör utvecklas. Det är också angeläget att bibliotekens uppsökande arbete o.d. kan drivas vidare, liksom att folkbildningen även fortsättningsvis har möjligheter att nå personer utan studievana.
- De möjligheter som kulturlivet ger människor i högre åldrar att möta ny teknik måste tas till vara och utvecklas.
- Det är angeläget att utveckla metoder och arbetsformer för att ta till vara kulturlivets möjligheter till möten över generationsgränser och en fördjupad syn på ålder och generationstillhörighet.

Statens Historiska Museum. I alltför liten utsträckning redovisas tankar om de möjligheter museisektorn har att lämna bidrag inför framtiden. Få tankar finns om de äldre invandrargruppernas behov och möjlighet att nå kontakt med kulturarvsbruk i de tidiga hemländerna.

Pensionärernas Riksorganisation. Framhåller kraftfullt vilken stor betydelse pensionärsorganisationerna har som kulturbärare och friskvårdsbefrämjare, och vilka stora summor samhället kan spara på att främja och stödja de olika organisationernas verksamhet.

Svenska Kyrkan. Viktigt att lyfta fram det livslånga lärandet där biblioteken får en nyckelroll som folkbildare och som presentatör av ny teknik som datorkurser och där var och en kan komma och gå på egna villkor.

Svenska Röda Korset. Efterlyser framtidsbilder om äldre personer födda i andra länder. Frågan är vad samhället har för förväntningar på deras delaktighet och samhällsengagemang och hur deras erfarenheter skall kunna tas till vara i ett utvecklingsarbete. Vi är tveksamma till det syfte med folkbildning som beredningen redovisar och menar att utbildning aldrig får bli ett självändamål för äldre. Det går stick i stäv med synen om att tillvarata äldres kompetens i samhällsarbetet.

Sveriges Hembygdsförbund. Ingenstans står det något om deltagande i tillvaratagandet av det historiska arvet, kulturarvet.

Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). Ytterligt angeläget att alla äldre som så önskar ges möjlighet att lära sig använda IT-tjänsterna samt att dessa görs lätt tillgängliga för de äldre.

6.4 Social ekonomi

SENIOR 2005 *anser:*

- Det är angeläget att de olika aktörerna inom den sociala ekonomin prövar nya vägar för att vidga deltagandet bland äldre personer i föreningsliv och frivilligt arbete.
- Även offentliga aktörer, bl.a. kommuner, bör stödja utvecklingen av den sociala ekonomin, inte minst inom egna verksamhetsområden som t.ex. skola och lokalt säkerhetsarbete.
- Även inom den sociala ekonomin bör metoder och arbetsformer utvecklas för ett mer systematiskt generationsöverskridande arbete.

Folkbildningsrådet. Betonar vikten av att slå vakt om föreningarnas frihet att själva avgöra vilka uppgifter man är beredd att påta sig. Tillgången till lokaler är avgörande för att föreningslivet skall kunna erbjuda olika verksamheter och mötesplatser för små och stora grupper.

Verket för Näringslivsutveckling. Betydelsen och utvecklingsmöjligheterna för den sociala ekonomin behöver uppmärksammas och studeras.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Kraftfullt markera det nödvändiga i att kommunerna ger ett omfattande stöd till föreningslivet och därvid tar ansvar för att det i kommunerna finns samlingslokaler anpassade till personer med funktionshinder.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Staten och kommunerna skall ge långsiktiga förutsättningar för frivilligorganisationernas medverkan. Staten och kommunerna bör också tydligare definiera vilka verksamhetsområden som räknas inom begreppet social ekonomi och utveckla skyddsmekanismer för detta. Annars finns det risk att frivilliga aktörer utvecklar en verksamhet som sedan tas över av företag. Framtagande av instrument som underlättar planering och utvärdering samt statistik skulle väsentligt synliggöra föreningarnas och medlemmarnas insatser.

Svenska Röda Korset. Vi hade önskat en fördjupad diskussion om det frivilliga arbetet och annat arbete som utförs utan vinstintresse och deras roll i samhällsutvecklingen. Frivilligarbete får inte betraktas som en metod att hålla pensionärerna sysselsatta. Förnyelse och utveckling av samhällets olika funktioner är uppgifter inte bara för de offentliga organen utan även för olika organisationer.

Sveriges Hembygdsförbund. Behovet av och villkoren för att tillvarata de många invandrarnas kulturinslag kunde kommenteras ytterligare.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Vilka utbildningsinsatser som behövs behöver utredas mer liksom hur sådan utbildning skall bedrivas och på vems bekostnad. Försäkringsfrågorna måste aktualiseras mer än vad som är fallet. Frivilligorganisationernas verksamhet skall inte vara en ersättning för sådant som förvaltningar och politiker inte vill bekosta utan vara ett komplement för att öka livskvaliteten.

7 VARDAGSLIV

7.1 Vardagslivets värden

SENIOR 2005 *anser*:

- Statliga myndigheter, kommuner och landsting behöver sammanställa och analysera uppgifter om bl.a. hälsoutvecklingen hos personer som i dag inte behöver vård och omsorg, var och hur personer i olika åldrar bor och hur detta på sikt påverkar möjligheterna till kvarboende i hög ålder.
- Forskningen om åldrande och äldre personer behöver breddas och fördjupas. De kunskaper som finns om t.ex. funktionsnedsättningar under åldrandet behöver tas till vara och användas över allt i samhället. Ökade kunskaper om åldrandet behövs hos många olika aktörer, bl.a. hos bostadsbolag, produktutvecklare, affärer, restauranger och nöjesarrangörer.
- En åldrande befolkning innebär nya utmaningar för samhällsplaneringen. Planering för ett aktivt åldrande förutsätter tidiga och återkommande samråd mellan aktörer inom olika områden. Det måste finnas former för att systematiskt prioritera, kvalitetssäkra och följa upp olika insatser. Formerna för de berörda personernas och gruppernas inflytande är centrala.
- Alla aktörer måste ta ansvar för att så långt som möjligt erbjuda lösningar anpassade efter åldrandet inom de generella formerna för t.ex. handel, kollektivtrafik och post- och teletjänster. Genom partnerskap kan representanter för t.ex. kommuner, bostadsbolag och lokala företag gemensamt urskilja problem och arbeta för möjliga lösningar på dessa.

Räddningsverket. Rimligt och önskvärt att säkerhetsperspektivet tydligare problematiseras i relation till åldrandet. Pröva förutsättningarna för att skapa en äldresäkerhetsdelegation. Djupare studier och forskning behövs kring bakomliggande orsaker hos utsatta grupper skador.

Hjälpmedelsinstitutet. Det finns ett stort behov av forskning på området. Teknikens stora betydelse för äldre med funktionshinder måste tydligare återspeglas på forskningsområdet.

Socialstyrelsen. Viktigt att uppmärksamma att det ofta finns ett samband mellan låg inkomst och dålig hälsa som ger en ansträngd ekonomisk situation, vilket i sin tur påverkar efterfrågan på vård och omsorg samt framtida finansieringsmöjligheter. Förutsätter att inkomstmässigt svaga gruppers områden kommer att behandlas ytterligare i det senare betänkandet.

Nationella sekretariatet för genusforskning. Fruktbart med diskussionen runt förändringen av familjemönstren: nya familjeformer, förändrade roller och identiteter med avseende på faderskap och moderskap, mor- och farföräldrars roll i dag och i framtiden. Vad betyder det t.ex. att kvinnor föder barn allt senare och s.k. "äldre" mödrar blir allt vanligare? Det är av intresse att belysa familjesituationen för äldre homosexuella kvinnor och män. När det gäller hälsa och kropp saknas det resonemang runt åldrande och sexualitet, både manlig och kvinnlig; kroppsupplevelser, sexuella vanor, upplevelser av klimakteriet, impotens. Detta behövs mot bakgrund av den ungdomskult och sexualisering som dagens samhälle präglas av.

Vägverket. Med stigande ålder blir trafikfarliga och körkortshindrande sjukdomar bland bilförare vanligare och sårbarheten för krockvåld ökar. Äldres fallolyckor är ett område som bör uppmärksammas.

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Aktualisera även homo- och bisexuellas speciella behov inom områden som hälsa, boende etc., eftersom det här finns ganska mycket kunskaper och erfarenheter. Det saknas en genomlysande undersökning av hur livsvillkoren ser ut för homo- och bisexuella. En brist som bör åtgärdas.

Landstinget Sörmland. Lyft fram vikten av att öka kunskaperna om den åldrande människan och hennes behov hos vårdpersonalen.

Dalarnas Forskningsråd. Det hade varit värdefullt om de ekonomiska skillnaderna hade problematiserats mer, inte minst med avseende på etnicitet och kön.

Handikappförbundens Samarbetsorganisation. Äldre med funktionshinder är en tyst grupp som borde uppmärksammas i högre utsträckning mot bakgrund av de stora problem man möter i takt

med ökad ålder och funktionshinder. En brist är att utredningen knappt berör situationen för personer som levt med funktionshinder i större delen av sitt liv. 65-årsgränsen blir för många indraget bilstöd och indragen eller sänkt handikappersättning. En halvering av pensionstillskottet om man tidigare haft förtidspension. Beredningen bör noga utreda och komma med förslag till förbättringar för gruppen äldre med funktionshinder.

Svenska Röda Korset. Genomgående är att åldrandet problematiseras. Närmiljö, mötesplatser och trafik är inte specifikt åldersrelaterade områden. Inte heller vården av anhöriga. Det behövs alltid goda planeringsunderlag i samhällsplaneringen. Partnerskap är ett begrepp inte bara för gemensamma strävanden utan också för ett gemensamt kunskapsutbyte. Vänder oss mot att ringa in och lyfta ut generella trygghetsproblem som åldersrelaterade.

Sveriges Kristna Råd. Situationen för äldre brottsoffer bör uppmärksammas mer. Ge ökade möjligheter och önskemål inför ålderdomen, t.ex. vad gäller val av boende. Ge kyrkor och ideella organisationer möjligheter att driva äldreboende i anslutning till sin verksamhet.

Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF). Hävdar att trygghet är en kärnfråga i äldrepolitiken.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Äldre med ordinärt funktionshinder skall också bli berättigade till hjälp enligt LSS.

Uppsala Universitet, Sociologiska Institutionen. Det är över huvud taget brist på kunskap om äldres vardagsliv.

7.2 Förebyggande hälsoarbete och stöd i särskilda situationer

SENIOR 2005 *anser:*

- Det förebyggande hälsoarbetet under åldrandet bör organiseras så att det lokalt omfattar insatser inom bl.a. samhällsplanering, socialtjänst och kultur- och fritidsverksamhet. Förebyggande hälsoarbete bland äldre personer utan behov av vård- och omsorgsinsatser bör integreras i det generella folkhälsoarbetet, där formerna för samordning och prioritering kan utvecklas. Det engagemang och de särskilda förutsättningar att ge t.ex.

- medmänskligt stöd som intresse- och frivilligorganisationer har bör också tas till vara genom olika former av samverkan.
- Situationen för äldre brottsoffer bör uppmärksammas mer. Det är angeläget att de förslag till stöd och hjälp åt äldre brottsoffer som Brottsoffermyndigheten presenterat leder till konkreta förbättringar.
 - Regering och riksdag bör bidra till att skapa strukturella förutsättningar för att ta till vara erfarenheterna från det omfattande arbetet med uppsökande verksamhet och anhörigstöd.

Brottsförebyggande rådet. Äldres utsatthet för brott måste uppmärksammas.

Brottsoffermyndigheten. Tillsätt en statlig utredning med uppdrag att belysa och förbättra situationen för äldre brottsoffer.

Statens folkhälsoinstitut. Anser att avsnittet om levnadsvanor bör fördjupas. Vill understryka vikten av fysisk aktivitet och att kostens betydelse för äldres hälsa och livskvalitet bör uppmärksammas mer. Instämmer i att ansvaret för de hälsofrämjande och sjukdomsförebyggande insatserna bör förtydligas.

Socialstyrelsen. Det är viktigt att förebyggande hälsoarbete riktat mot äldre sker i samverkan mellan hälso- och sjukvårdspersonal, folkhälsoansvariga/-planerare och socialtjänstpersonal.

Folkbildningsrådet. Insatser för att främja kultur- och fritidsverksamhet är en del av det förebyggande hälsoarbetet där folkbildningsorganisationer och andra föreningar har goda förutsättningar att medverka.

Landstinget Halland. Vikten av forskningsinsatser och kunskaps-spridning kring funktionshinder och tillgänglighet och hur man med olika insatser kan främja delaktighet är avgörande för att få en förbättring till stånd, bör ytterligare belysas.

SIOS – Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige. Folkhälsa och förebyggande hälsoarbete är en fråga av särskild vikt, eftersom en god hälsa är en grundläggande förutsättning för deltagande i arbetslivet, samhällslivet och vardagslivet.

7.3 Boende

SENIOR 2005 *anser:*

- En bred diskussion om hur olika aktörer kan bidra till mer aktiv boendeplanering hos dagens och morgondagens äldre är nödvändig för att möta önskemål och behov hos en åldrande befolkning.
- Kommunernas boendeplanering bör kunna bidra till utvecklingen av äldre personers ordinära boende genom analyser av lokala förhållanden och lokala lösningar.
- Det behövs en samlad analys av hur statens styrmedel och insatser inom boendet kan främja ett aktivt åldrande. Analysen bör bl.a. mynna ut i förslag som ökar möjligheterna att förbättra tillgängligheten i och omkring bostaden innan det uppstår sådana problem att bostadsanpassningar blir nödvändiga. Inom ramen för en sådan samlad analys behöver också betydelsen av att gällande byggregler tillämpas vid ny- och ombyggnationer uppmärksammas. Bör t.ex. bostadsanpassningsbidrag ges för alla typer av anpassningar som i dag är aktuella i bostadshus som byggs eller byggs om, eller bör bidraget i sådana hus från och med t.ex. år 2005 förbehållas bostadsanpassningar som görs för att tillgodose omfattande individuella behov?
- Erfarenheterna av tidigare och pågående utvecklingsarbeten bör analyseras och tas till vara. Det gäller bl.a. erfarenheterna från olika former av seniorboenden, som bör kunna användas inom det vanliga boendet, utan kategoriindelningar, där de flesta äldre och medelålders personer vill fortsätta att bo. Former och metoder för utvecklingsarbete i bostadsområden bör också ges stor vikt.

Konsumentverket. Boendeformen bör inte få vara ett hinder för bostadsanpassning.

Statens folkhälsoinstitut. Planera och bygg bostäder som passar alla åldrar och alla skeden i livet.

Handikappombudsmannen. Oklart vad utredningen avser med bostadsanpassningsbidragen. Kan uppfattas som att utredningen polemiserar med vad som uttalas i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken. Bostadsanpassningsbidraget ger möjligheter

för den enskilde att enligt lagens förutsättningar göra de individuella anpassningar av bostaden och närmiljön som hon eller han behöver. Lagen skall ses som ett komplement till plan- och bygglagens bestämmelser.

Boverket. Understryker behovet av adekvat officiell statistik för att belysa äldres och andra gruppers boendeförhållanden. Viktigt att man inte stannar vid att titta på skillnaderna i genomsnitt, utan går vidare och tar reda på hur stora grupper det rör sig om som befinner sig i den ena eller den andra situationen. Det behövs också analyser hur det ser ut i olika regioner, kommuner och delar av kommuner. De geografiska skillnaderna är avsevärda. Det finns all anledning att försöka undvika inlåsningseffekter på bostadsmarknaden. Hur kan man uppnå någon form av mer generellt ansvarstagande över generationsgränserna beträffande boendet? Angeläget att undvika att bygga för en fortsatt ålderssegregation. Det bör vara en variation av upplåtelseformer, hustyper och storlekar. Initiativ bör tas till utveckling av någon form av praktiskt användbar scenarioteknik för att stimulera till diskussioner och underlätta analyser av efterfrågeutvecklingen på de lokala bostadsmarknaderna. Ta till vara både privata och allmännyttiga fastighetsförvaltarens erfarenheter och kunskaper när det gäller att utveckla befintliga boendemiljöer samt att ta fram nya alternativa boendeformer med olika servicenivå. Det är angeläget att närmare analysera behovet av särskilt boende framöver bl.a. mot bakgrund av den kraftiga utbyggnad som skett under nittioalet. Brister i bostädernas tillgänglighet även vid nyproduktion. Det finns skäl att närmare analysera statens styrmedel och effekterna av statens insatser när det gäller den fysiska tillgängligheten i boendet. Bostadsanpassningsbidraget i samband med nybyggnad och i viss mån större ombyggnader är redan idag starkt begränsat. Attitydförändringar behövs så att tillgänglighetsfrågorna får en tydlig prioritering vid ombyggnad och underhåll. Allt fler äldre med omfattande vårdbehov bor kvar i sina hem och personal har sin arbetsplats där. Med nuvarande regler kan kommunerna inte ge bostadsanpassningsbidrag för anpassning av bostaden för att underlätta assistansen. Om samhällets intentioner är att en fortsatt allt större andel av de äldre med omfattande vårdbehov skall bo kvar i sina hem, bör man analysera konsekvenserna av detta och ta ställning till om det behövs någon form av ekonomiskt stöd för att underlätta assistans i bostaden.

Glesbygdsverket. För att motverka avfolkningen i lands- och glesbygd bör det finnas möjligheter att få ekonomiskt stöd för att starta byggprojekt även för äldreboenden.

Stockholms läns landsting. Vill framhålla betydelsen av att, särskilt i storstadsområden, i högre grad ha ett segregationsperspektiv på äldrefrågan, dvs. ta hänsyn till äldre invandrare och studera boendesegregation som består av äldreboendestäder eller bostadsområden med många äldre etc.

Dalarnas forskningsråd. Det är oklart i avsnittet om boendet om man avser frågan ur samhällets eller den enskilda människans perspektiv.

Handikappförbundens Samarbetsorganisation. Kan inte acceptera förslaget att begränsa bostadsanpassningsbidraget vid ny- och ombyggnad av bostadshus.

HSB Riksförbund. Viktigt att målet om neutrala bidrags- och skattevillkor för bostadsbestånd och nyproduktion ingår i en politik som syftar till att ge de äldre en god bostad och en bra boendemiljö. Angeläget att staten och kommunerna tillämpar en strategi som syftar till att korrigerar den ensidighet i upplåtelseformerna som med tiden kan ha uppkommit på många håll. Ge skattereduktion till kooperativa företag som erbjuder bonära tjänster. Erbjud pensionärer subvention för bonära tjänster. Fullständigt oacceptabelt att myndigheter och departement sedan minst sex år känner till att en hög andel av de fattigaste pensionärshushållen inte får det stöd till sitt boende som de är berättigade till. Förutsätter att Socialdepartementet och Socialstyrelsen omgående tar initiativ till en omfattande informationskampanj riktad till denna grupp.

Hyresgästföreningen Riksförbundet. Synnerligen anmärkningsvärt att Sverige avhållit sig från att föra statistik över boendeförhållanden i landets kommuner sedan 1990. Synnerligen uppseendeväckande att det finns riksdagspolitiker som aktivt motarbetar att kommuner skall få kunskap om kommuninvånarnas boendeförhållanden. Resurser måste avsättas för detta ändamål. Det behövs ett särskilt bidrag till investeringar som ökar tillgängligheten vid ny- och ombyggnad av flerbostadshus med hyresrätt. Stat och kommuner måste ta krafttag för att få ner byggpriserna, möjliggöra ett ökat

kvarboende samt locka de äldre boende i egnahem som har svårt att klara sig själva till ett för dem bättre anpassat boende helst nära sin nuvarande bostad. Man bör försöka skapa blandade bostadsområden för alla generationer och hushållstyper och samlokalisera arbetsplatser med bostäder. Viktigt att man försöker skapa mötesplatser över åldersgränser och motverka åldersapartheid. Detta medför ökad trygghet men även stimulans för äldre, samtidigt som det är viktigt för de unga att möta en äldre generation. Den växande socioekonomiska och etniska segregationen i boendet kräver kraftfulla åtgärder från samhällets sida. Hur skall det med bostadsbidragens villkor vara möjligt få en pensionär med låg pension att efterfråga en nyare hyresrätt med hiss och flytta från tre- eller fyra våningarshuset i vilket man inte längre orkar/kan bo kvar?

Pensionärens Riksorganisation (PRO). Föreslår ett ROT-program för omfattande renovering och ombyggnader. Bidrag behövs till hissinstallationer i fastigheter med fler än två våningar. Framhåller att bostäder redan vid nybyggnad beaktar anpassningsbehov och generellt vidtar åtgärder med tanke på funktionshindrade.

Svenska Röda Korset. Även när det gäller boendet anser vi att utredningen selekterat ut generella faktorer.

Sveriges Akademikers Centralorganisation. Kommunerna måste i högre utsträckning ta ansvar för den fysiska miljöns utformning och boendet för äldre.

Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag. Vill peka på vikten av att ha ett samhällsekonomiskt perspektiv på de åtgärder som aktualiseras då befintliga bostadsområden upprustas för att bättre svara mot de krav som främst äldre ställer på tillgänglighet och övrig utrustning.

Fastighetsägarna Sverige. Om det finns ett starkt intresse att människor i högre grad skall planera och förbereda sig för en ålderdom, kanske slutsatsen är att det politiska systemet skall markera detta och att man då funderar på vilka hinder som finns i skattesystem och andra politiska system för en sådan planering. Det finns anledning att understryka att det inte finns någon standardiserad handikappåtgärd som kan göras förebyggande. Verkligheten talar på det sättet att man genomför de anpassningsåtgärder som krävs för uppkommande individuella behov. Den ekonomiska frågan som hör samman med olika anpassningsåtgärder diskuteras inte. Det

finns anledning att i det fortsatta arbetet beträffande boendet även uppmärksamma bakomliggande problem på olika områden som gör att bostadsmarknaden, särskilt hyresmarknaden, inte fungerar tillfredsställande, vare sig för unga eller gamla.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Pensionärsorganisationerna skall ges möjlighet att påverka arbetet med bostadsförsörjningsprogrammen. Arvsskatt och höjda taxeringsvärden får inte omöjliggöra kvarboende. De som så önskar skall få tillgång till annat boende. Åldersgränserna vid tillträde till olika former av seniorboenden måste ses över. Byalag och andra kollektiv, inklusive pensionärskollektiv, måste ges ökade möjligheter att bygga äldreboende. Vid all nybyggnation bör hänsyn tas till eventuella kommande handikappanpassningsbehov.

Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet. En svaghet att man valt bort att diskutera olika framtida boendeformer med hänsyn till behov av vård och omsorg. Medför svårigheter när en aktiv boendeplanering är något som efterfrågas och det kan antas att planering inför ett framtida åldrande även innefattar den del av livet som innehåller någon form av vård- och omsorgsbehov. Ges inga formuleringar som rör hur den aktiva boendeplaneringen praktiskt skall genomföras annat än genom information om alternativ på regional och lokal nivå. Nämnas inget om att seniorboende kan bli en klassfråga i Sverige och vad det kan få för konsekvenser för fortsatt segregering i det framtida samhället. Valfrihet inför framtida boende är bra, dock saknas tankar om hur detta praktiskt skall genomföras. Frågan om finansieringen av och tillgång till framtida bostadsformer är en högst aktuell fråga som endast belyses i liten omfattning eller på vissa punkter inte alls.

7.4 Teknik, handel och service

SENIOR 2005 *anser*:

- För tillverkare och produktutvecklare innebär en åldrande befolkning en stor utmaning att utforma vardagstekniken så att den blir tillgänglig för personer i alla åldrar och med olika förutsättningar, såväl när det gäller funktionsförmåga som ekonomiska möjligheter.

- Lokala strategier för att tillämpa plan- och bygglagen behöver utvecklas så att tillgången till handel ses i ett helhetsperspektiv i relation till kommunernas boendepanering och lokala och regionala trafiklösningar.
- Staten måste ta ett ökat ansvar för att post- och teletjänster organiseras så att de personer som bor i landsbygds- och glesbygdsområden får möjligheter att åldras med fortsatt oberoende.
- Frågan om service i hemmet berör många områden. Vi avser att särskilt behandla frågan om bostadsanknuten service och det offentliga åtagandet för vård och omsorg i vårt slutbetänkande.

Hjälpmedelsinstitutet. Betydelsen av hjälpmedel och teknik för äldre bör genomgående lyftas fram tydligare. Hjälpmedelsfrågorna bör få en större plats i det fortsatta arbetet. Stöder att tillgången till och kunskap om ny teknik är en förutsättning för delaktighet och inflytande i dagens samhälle.

Nationellt centrum för flexibelt lärande. Situationen kompliceras av den utveckling som i dag gemensamt drivs fram av hård- och mjukvaruproducenterna.

Glesbygdsverket. Viktigt med tillgång till service och handel i lands- och glesbygder samt i skärgårdsområden. Staten måste ta ett större ansvar för att post- och teletjänster organiseras och att lanthandlarna finns kvar.

Vägverket. Krav på samhällsplanering som inte lämnar enskilda och grupper av människor utan dagligvaruförsörjning.

Dalarnas Forskningsråd. Få svar ges på frågan hur de privata intressena skall uppmanas ta utmaningarna att t.ex. utforma vardagsteknik.

Pensionärernas Riksorganisation (PRO). Att äldre personers långa erfarenheter av ny teknik kan bidra till att öka kunskaperna om detta, låter inte trovärdigt.

Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum. Serviceinsatser är inte bara en vård- och omsorgsfråga och skulle behöva lyftas fram mer. Ett tryggt åldrande förutsätter att man kan lita på att det till rimlig kostnad går att få hjälp med städning, tvätt, få hem dagligvaror etc.

Svenska Kommunalpensionärernas förbund (SKPF). Hemservice är ett område som det är angeläget att utveckla. Det är hög tid att det tas initiativ från politikernas sida att vidareutveckla verksamheten med hemservice inom den kommunala sektorn.

7.5 Närmiljö och trafik

SENIOR 2005 *anser*:

- Tillgången till en väl fungerande närmiljö bör ges särskild uppmärksamhet i samhällsplaneringen och i det brottsförebyggande och trygghetsskapande arbetet
- Arbetet med den fysiska tillgängligheten till allmänna platser behöver vägledas av en vision om hundra procentig tillgänglighet på allmänna platser – en ”hundravision”.
- Det är viktigt att grupper och personer som kan belysa funktionsnedsättningar under åldrandet och kombinationer av dessa ges möjligheter till samråd och inflytande inom tillgänglighetsarbetet.
- Kunskaper om åldrande och funktionsnedsättningar måste vara grundläggande för all utveckling inom trafik- och transportområdet. Huvudmän och trafikbolag bör ta till vara nya möjligheter att utveckla kollektivtrafiken till ett attraktivt alternativ för morgondagens äldre.

Glesbygdverket. Anser att trafikhuvudmännen i sin planering bör ta hänsyn till de äldres situation. Det är av stor vikt att planering av kollektivtrafik sker på så lokal nivå som möjligt.

Statens väg- och transportforskningsinstitut. En allvarlig brist i betänkandets diskussion om transporter ligger i att genusaspekten i transporter inte beaktas. Stor brist på forskningskunskap om transporter som en del av äldres arbetsliv. Angeläget att ompröva de åldersgränser som finns inom transportsektorn såsom den på 65 år för bilstöd. Ytterst angeläget att få djupare insikt i förutsättningarna för den åldrande kvinnans framgångsrika mobilitet. Beredningen påpekar inte brister på kunskap om transporter som en naturlig och viktig del av vardagslivet, dvs. transporternas roll i de äldres vardag. Vilka alternativa färdmedel står till buds när de äldre inte kan köra bil, vilka blir de sociala konsekvenserna och hur

kan en fortsatt tillgänglighet som underlättar delaktighet i samhället främjas? Hur skall främjandet av äldres bilkörning ses i relation till det transportpolitiska målet om det hållbara samhället? Instämmer i att det behövs ett kompletterande perspektiv där t.ex. livslopp och livsstil beaktas. Ett exempel är könsskillnaderna mellan äldre män och kvinnor vad gäller bilkörning. Det är centralt att analysera t.ex. vilka val beträffande sin bilkörning äldre kvinnor gjort genom livet och hurudana hinder och möjligheter de mött. En ökad förståelse av genusperspektivet i ett livsloppsperspektiv skulle öka möjligheterna att i framtiden åtgärda de genusknutna mobilitetsproblem som kvinnor möter på äldre dagar.

Vägverket. Hundravisjonen är ett mål som är svårt att nå men som utgör motiv för en ständig, målmedveten förbättring av tillgängligheten. Det finns en grupp äldre som på grund av sjukdom inte klarar dagens komplicerade trafikmiljö och inte heller uppfyller de medicinska körkortskraven. Det är viktigt att identifiera dessa personer.

Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande. I det fortsatta arbetet måste undanröjandet av problem i hemmiljö och transportsystem som påtvingar äldre människor onödiga eller för tidiga inskränkningar i sin mobilitet lyftas fram tydligare. Ett handlingsprogram bör tas fram för att säkra äldres rätt till en säker mobilitet. Mobilitetens betydelse för äldres livskvalitet bör kraftigare framhävas i äldrepolitiken.

Sveriges Pensionärsförbund (SPF). Det måste tillskapas god tillgång till allmänna kommunikationer i landets alla delar. Färdtjänstlagen fungerar inte och det brådskar med en förändring av den. Den måste ta hänsyn till de sociala behov som äldre och funktionshindrade har. Lagen måste också tydligare ange vem som har tillsynsansvar och hur färdtjänsten skall kvalitetssäkras. SPF tar avstånd från tanken på obligatorisk körkortskontroll av äldre och anser att man i stället skall satsa på trafikmedicinsk utbildning av läkarna så att de får bättre förutsättningar att avgöra när en patient inte bör köra bil längre. Vid samtliga regionsjukhus behöver det inrättas en trafikmedicinsk enhet. Behov av avgiftsfri post- och bankservice i hela landet och att lantbrevbärarservicen bevaras. Äldre skall ges möjligheter att utnyttja IT-tekniken.

Synskadades Riksförbund. Om äldre skall kunna integreras på jämlika villkor i samhällslivet är det i högsta grad angeläget att ett nyckelinstrument som färdtjänsten målmedvetet åtgärdas. Det är nödvändigt att på detta område komma bort från den (outtalade) pensionärsnorm som råder dvs. att färdtjänsten på många håll utformas med samåkningsregler, förbeställningskrav etc. som utgår från ett tänkt pensionärliv där färdtjänstanvändarens tid inte är viktig.

Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet. Föreslår en kraftfull tvärvetenskaplig satsning på forskning där kunskapsområdena teknikutveckling, vardagslivets teknik och gerontologi och andra studier av äldre och åldrande integreras.

C. Remissinstanser

Remissinstanser som lämnat yttrande

Statliga myndigheter

Brottsförebyggande rådet
Brottsoffermyndigheten
Konsumentverket
Statistiska Centralbyrån
Statskontoret
Rikspolisstyrelsen
Statens räddningsverk
Statens folkhälsoinstitut
Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS)
Handikappombudsmannen
Hjälpmiddelsinstitutet
Riksförsäkringsverket
Socialstyrelsen
Statens institut för särskilt utbildningsstöd (SISUS)
Försäkringskasseförbundet
Arbetsgivarverket
Riksrevisionsverket
Myndigheten för Sveriges nätuniversitet
Folkbildningsrådet
Högskoleverket

Sekretariatet för genusforskning
Nationellt centrum för flexibelt lärande
Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning
Statens kulturråd
Riksantikvarieämbetet
Granskningsnämnden för radio och TV
Statens Historiska Museum
Nationalmuseum
Boverket
Arbetslivsinstitutet
Arbetsmarknadsstyrelsen
Arbetsmiljöverket
Glesbygdsverket
Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS)
Integrationsverket
Post och Telestyrelsen (PTS)
Rikstrafiken
Statens väg- och transportforskningsinstitut (VTI)
Verket för Näringslivsutveckling (NUTEK)
Banverket
Vägverket
Luftfartsverket
Sjöfartsverket
Jämställdhetsombudsmannen
Ombudsmannen mot diskriminering
på grund av sexuell läggning (HomO)
Ombudsmannen mot etnisk diskriminering (DO)

Länsstyrelsen i Uppsala län
Länsstyrelsen i Jönköpings län
Länsstyrelsen i Skåne län
Länsstyrelsen i Västra Götalands län
Länsstyrelsen i Västernorrlands län
Länsstyrelsen i Norrbottens län

Kommuner och Landsting

Arboga kommun
Arvika kommun
Göteborgs kommun

Landskrona kommun
Linköpings kommun
Malmö kommun
Simrishamns kommun
Solna kommun
Stockholms kommun
Tidaholms kommun
Vetlanda kommun
Vilhelmina kommun
Örnsköldsviks kommun
Borås kommun
Enköpings kommun
Falkenbergs kommun
Gullspångs kommun
Haninge kommun
Härryda kommun
Nora kommun
Ronneby kommun

Landstinget i Stockholms län
Landstinget i Södermanlands län
Landstinget i Värmlands län
Landstinget i Västmanlands län
Landstinget i Gävleborgs län
Landstinget i Hallands län

Övriga

Dalarnas Forskningsråd
Demensförbundet
Föreningen Svenskt Näringsliv
Handikappförbundens samarbetsorganisation (HSO)
HSB Riksförbund
Hyresgästernas Riksförbund
Landsorganisationen i Sverige
Landstingsförbundet
Nationalföreningen för trafiksäkerhetens främjande
Pensionärernas Riksorganisation (PRO)
SIOS - Samarbetsorgan för etniska organisationer i Sverige
Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum

Svensk Biblioteksförning
Svenska Kommunalpensionärernas förbund (SKPF)
Svenska Kommunförbundet
Svenska Kyrkan
Svenska Röda Korset
Sveriges Akademikers Centralorganisation (SACO)
Sveriges Allmännyttiga Bostadsföretag (SABO)
Sveriges Bostadsrättsföreningars Centralorganisation (SBC)
Sveriges Fastighetsägareförbund
Sveriges Gerontologiska Sällskap
Sveriges Hembygdsförbund
Sveriges Kristna Råd
Sveriges Pensionärs Riksförbund (SPRF)
Sveriges Pensionärsförbund (SPF)
Synskadades Riksförbund (SRF)
Tema Äldre och åldrande, Linköpings Universitet
Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)
Uppsala universitet, Sociologiska institutionen

Remissinstanser som svarat men avstått från yttrande

Statliga myndigheter

Ungdomsstyrelsen
Stiftelsen för vård- och allergiforskning (Vårdalstiftelsen)
Nordiska Hälsovårdshögskolan
Centrala studiestödsnämnden (CSN)
Statens skolverk
Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU)
Statens institut för kommunikationsanalys (SIKA)

Övriga

Allmänhetens pressombudsman
Företagarnas Riksorganisation
Svensk Uppfinnareförening
Sveriges Konsumentråd
Sveriges Radio AB
Villaägarnas Riksförbund

Remissinstanser som avstått från att lämna svar

Statliga myndigheter

Riksskatteverket (Valmyndigheten)
Ekonomiska rådet
Stiftelsen för Kunskaps- och Kompetensutveckling (KK-stiftelsen)
Stiftelsen Institutet för Framtidsstudier
Vetenskapsrådet
Sametinget
Statens Konstråd
Konstnärsnämnden
Rådet för Europeiska socialfonden i Sverige (Svenska ESF-rådet)
Verket för innovationssystem (VINNOVA)

Länsstyrelsen i Örebro län

Kommuner och landsting

Gotlands kommun
Haparanda kommun
Malungs kommun
Umeå kommun
Härnösands kommun
Jokkmokks kommun
Krokoms kommun
Ovanåkers kommun
Partille kommun
Strängnäs kommun
Tingsryds kommun
Vimmerby kommun

Landstinget i Jämtlands län

Övriga

Ageing Research Center (ARC), Karolinska Institutet och
Stockholms Universitet
Almi Företagspartner AB
Alzheimerföreningen i Sverige

Anhörigrådet
Arbetarnas Bildningsförbund (ABF)
Blekinge Forsknings- och Utvecklingsenhet
Centerpartiets Ungdomsförbund (CUF)
Dalarnas Kommunförbund
Folkrörelserådet Hela Sverige ska leva
Forum 50+
Forum för frivilligt socialt arbete
Föreningen Svensk Form
Gerontologiskt Centrum i Lund
Grön Ungdom
Hälsohögskolan, Institutet för gerontologi, Jönköping
Industrial Research Institutes in Sweden (IRIS)
Institutet för handikappvetenskap (IVH)
Kalmar läns kommunförbund
Kommunförbundet Kronoberg
Kommunförbundet Stockholm län
Kommunförbundet Västerbotten
Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS)
Kristdemokratiska Ungdomsförbundet (KDU)
Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA)
Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer (LSU)
Lernia AB
Liberala Ungdomsförbundet
Lunds Universitet, Socialhögskolan
Marknadsetiska Rådet (MER)
Medborgarskolans Riksorganisation
Moderata Ungdomsförbundets Riksförbund (MUF)
Nordiska samarbetsorganet för handikappfrågor
Pensionsforum
Region Blekinge
Riksbyggen
Riksförbundet PensionärsGemenskap (RPG)
Riksskådebanan
Seniornet
Stiftelsen Stora Sköndal
Stockholms Universitet, Institutet för social forskning (SOFI)
Stockholms Universitet, Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan
Studieförbundet Näringsliv och Samhälle
SV Studieförbundet Vuxenskolan

Svensk Handel
Svenska Lokaltrafikföreningen (SLTF)
Sveriges Konsumenter i Samverkan (SKIS)
Sveriges Socialdemokratiska Ungdomsförbund (SSU)
Sveriges Television AB
Ung Vänster
Västerbottens Museum
Östsam (Östergötland)

Utåtriktat arbete inom de områden
som behandlades i diskussions-
betänkandet Riv ålderstrappan!
(SOU 2002:29)

I direktiven till SENIOR 2005 skriver regeringen att beredningens arbete ska bidra till att skapa en bred diskussion om äldrepolitikens roll, möjligheter och begränsningar. Arbetet ska därför bedrivas utåtriktat så att många olika aktörer blir delaktiga i den framtida äldrepolitiken. Det gäller inte bara regering, riksdag, kommuner, landsting och myndigheter utan även arbetsmarknadens parter, föreningsliv, trossamfund, andra sammanslutningar och enskilda människor.

Här beskrivs det utåtriktade arbetet som SENIOR 2005 bedrivit i samband med att diskussionsbetänkandet *Riv ålderstrappan! Livslopp i förändring* (SOU 2002:29) gavs ut och remissbehandlades under år 2002. Särskilt stort utrymme ägnas åt referat av de synpunkter som framkom vid de regionala konferenser som SENIOR 2005 arrangerade med utgångspunkt i diskussionsbetänkandet.

Dessutom refereras reflektioner och synpunkter som framkom vid de s.k. framtidsverkstäder som SENIOR 2005 genomförde tillsammans med Stiftelsen Cesam i sju kommuner under år 2002. Framtidsverkstäderna tog upp några av de frågor om äldres inflytande och delaktighet som ingick i diskussionsbetänkandet, men byggde inte direkt på texterna i detta.

1 Publikationer och aktiviteter

Huvuddelen av beredningens utåtriktade arbete har avsett de områden som behandlas i diskussionsbetänkandet. Detta arbete har omfattat följande produkter:

- Diskussionsbetänkandet, tryckt i 3 000 exemplar med fyra bilagedelar tryckta i 2 000 exemplar. Stora delar av upplagan har använts till remissomgången och olika utåtriktade aktiviteter, men en relativt stor andel har sålts.
- En särskild upplaga av sammanfattningen av diskussionsbetänkandet, tryckt i 2 000 exemplar och distribuerad till konferensdeltagare och enskilda personer som hört av sig till beredningens sekretariat m.fl. Sammanfattningen har också varit tillgänglig på talkassett.
- Engångstidningen *Riv ålderstrappan*, tryckt i 680 000 exemplar varav cirka 630 000 användes för spridning tillsammans med Aftonbladet, Göteborgs-Tidningen och Kvällsposten söndagen den 14 april 2002. Övriga 50 000 exemplar har spridits vid externa arrangemang, genom andra organisationer och till enskilda personer som hört av sig till beredningens sekretariat.
- Antologin *I livsloppet. Tio röster om ålder och åldrande* med texter av tio fristående skribenter (Täppas Fogelberg, Mona Malm, Anders Gärderud, Aino Trosell, Siv Jonsson, Orvar Löfgren, Sven Larsson, Ulrika Kärnborg, Marianne Nivert och Gustaf von Platen). Redaktör för antologin var Torkel Rasmusson och fotograf var Ulla Montan. Antologin trycktes i 14 000 exemplar och spreds vid externa arrangemang, genom andra organisationer och till enskilda personer som hört av sig till beredningens sekretariat.
- Presentationer av beredningens arbete och innehållet i diskussionsbetänkandet på lättläst svenska *Allt fler blir äldre. Hur blir framtiden då?* tryckt i 5 000 exemplar och på engelska *SENIOR CITIZEN 2005 – Policies for the elderly: a vision of the future* tryckt i 1 000 exemplar.
- Skriften *Riv ålderstrappan! Ett livsloppsanpassat arbetsliv* med en kort version av innehållet i diskussionsbetänkandet om arbetslivsfrågor. Skriften trycktes i 500 exemplar och spreds

bl.a. vid en av de mässor som vi deltagit i samt till fackpress inom området.

- Allt material som SENIOR 2005 har givit ut har varit tillgängligt på vår hemsida (www.senior2005.gov.se).

Beredningen har arrangerat flera konferenser under sitt arbete. I februari 2000 anordnades konferensen "Vem ska mata duvorna?" om myter kring ålder och åldrande i Stockholm med cirka 225 deltagare. I november samma år arrangerades konferensen "Hur vill vi bo när vi blir äldre?" tillsammans med regeringens Äldreprojekt i Malmö med cirka 250 deltagare. I mars 2001 genomfördes konferensen "Den mest erfarna arbetskraften" i samarbete med Näringsdepartementet, Socialdepartementet och Forum 50+ i Stockholm med cirka 120 deltagare. Diskussionsbetänkandet presenterades vid en presskonferens i Rosenbad i Stockholm med ett hundratal deltagare. I samband med att diskussionsbetänkandet remissbehandlades arrangerades sex regionala konferenser. Konferenserna hölls i Lund, Göteborg, Piteå, Linköping, Sundsvall och Örebro.

I augusti 2002 deltog SENIOR 2005 med en monter vid Kommek-mässan i Malmö. I början av september 2002 genomförde SENIOR 2005 seminariet "Varför tvingas de äldre bort från politiken?" under Demokrativeckan i Sundsvall. Senare samma månad medverkade SENIOR 2005 med en monter och ett miniseminarium om antologin *I livslopet. Tio röster om ålder och åldrande* på Bok & Bibliotek i Göteborg. I november 2002 deltog SENIOR 2005 också med en monter vid Kompetensmässan i Stockholm.

Sedan diskussionsbetänkandet gavs ut har beredningens ledamöter och sekretariat deltagit i en rad konferenser och seminarier som anordnats av andra aktörer för att informera om beredningens arbete och inhämta synpunkter på de idéer som finns i diskussionsbetänkandet.

I början av år 2003 arrangerade beredningen fem hearingar om vård och omsorg om äldre människor. Material i anslutning till dessa hearingar presenteras i volym C av detta slutbetänkande.

2 Dokumentation av synpunkter och åsikter från sex regionala konferenser

Här presenteras synpunkter och åsikter från deltagarna vid de sex regionala konferenser som beredningen anordnade om den framtida äldrepolitiken i anslutning till att diskussionsbetänkandet remissbehandlades.

Samtliga konferenser har haft samma grundupplägg. Under konferensernas första del presenterades innehållet i betänkandet av ordföranden. I anslutning till presentationen medverkade ett antal experter som arbetat för beredningen. Därefter genomfördes seminarier för diskussioner och synpunkter med utgångspunkt i diskussionsbetänkandet under ledning av politiker från beredningen. Konferenserna avslutades med ett samtal mellan politiker, experter och publiken.

Vid konferenserna har sammanlagt 706 personer deltagit. Fördelade på olika grupper utgjordes deltagarna till 37 procent av tjänstemän och handläggare, 26 procent av politiker och förtroendevalda, 22 procent av pensionärsföreträdare och 15 procent av övriga deltagare (yrkesföreträdare, konsulter, direktörer o.d.).

Sammanställningen redovisas i kronologisk ordning.

2.1 Lund den 23 april 2002

- Många är utslitna och måste sluta förvärvsarbeta i förtid. De drabbas av det nya pensionssystemet. Hur ska deras situation kunna förbättras?
- Attityderna till när man betraktas som gammal måste förändras. Det är skrämmande att man i arbetslivet betraktas som senior redan vid 45 års ålder.
- De som redan gått i pension behöver utbildning för att kunna göra en samhällsinsats.
- I föreningsverksamheten arbetar många åldersgrupper sida vid sida. Där betyder åldern sällan något.
- Det finns många klyftor i samhället: unga och gamla, svenskar och invandrare och gamla och barnfamiljer.
- Samverkan mellan arbetsgivare och arbetstagare måste förbättras. Ta bort alla åldersgränser som bestämmer när man inte längre får arbeta. Det borde vara möjligt att träffa överenskom-

melser om att få fortsätta som konsult i företagen när man går i pension.

- Kommunerna är en viktig aktör. Tyvärr har många kommuner en allt för kort framförhållning när det gäller konsekvenserna av den demografiska utvecklingen. Vad händer med bostäderna och hur ska vi få arbetskraft? Det är etiskt tveksamt att förlita sig på invandring.
- Den som inte kan arbeta ska inte tvingas till arbete. En flexibel pensionsålder är därför viktig.
- Det är ofta fördomar att äldre inte klarar av det moderna arbetslivet.
- Reträttposter i arbetslivet borde vara som en klapp på axeln.
- Framhåll medborgarandan och att ta ansvar för varandra oberoende av ålder. Det är viktigt att det finns fler äldre personer som har inflytande och är delaktiga.
- Också samhället diskriminerar äldre personer när man inte får jobba kvar efter det man uppnått pensionsåldern. Det behövs därför både lagstiftning och att samtliga åldersgränser tas bort.
- Arbetstiden för äldre måste förkortas eller göras flexibel för att äldre ska orka jobba kvar längre i arbetslivet. Det är viktigt att även äldre personer kontinuerligt får lära nytt i arbetslivet.
- För att förändra synsätt till och på äldre människor så måste äldre och yngre umgås betydligt mer. Det kan ske i olika former av träffpunkter.
- Fler äldre med erfarenheter och kunskaper skulle kunna bli egna företagare.
- Är emot varje form av kvotering av äldre till olika organ och institutioner.
- Man måste på något sätt få igång diskussionen och funderandet om hur äldre ska lösa sitt boende på äldre dar. Det saknas politiska beslut i kommunerna för att kunna anpassa bostäder för äldre personer.
- Det är viktigt att man inte tvingar äldre personer att pensioneras. Därför bör åldern för pensionering vara flexibel.
- Samhället är åldersfixerat vilket bland annat visar sig i arbetsgivarnas attityder till personer i åldern 45–55 år.
- Föreningsverksamheten är av stor betydelse som generationsöverskridande aktivitet.
- Det finns en fara i det nya sättet att se på frivilligverksamheten som ersättning för offentligt finansierad verksamhet.

- Det behövs ett samarbete mellan fackföreningar och arbetsgivare för att kunna hantera pensionsåldern.
- Det är viktigt att ta till vara de äldres och/eller de pensionerades kompetens.
- I flera yrken är det inte möjligt att orka arbeta till 65 år.
- Man behöver se över arbetslivets villkor så att människor orkar och vill arbeta till pensionsåldern.
- Det är stora skillnader i hälsa mellan olika grupper. Är oroad av att de unga stöts bort. Vad är det för samhälle vi skapar?
- Det behövs möjligheter till delpensionering.

2.2 Göteborg den 7 maj 2002

- Det är viktigt för kommunerna att ha beredskap för konsekvenserna av en åldrande befolkning. Den demografiska utvecklingen rör alla och inte bara pensionärsgруппerna.
- Hur ändrar man arbetsgivarnas inställning till den äldre arbetskraften?
- Problemet är att locka 40-talisterna till fortsatt förvärvsarbete. Man kan förverkliga sig själv på annat sätt än genom förvärvsarbete.
- Intresset är stort bland studenterna att studera frågor om åldrandet. Varför inte göra detta till ett ämne i skolan?
- Det är viktigt att man redan tidigt i livet funderar på hur man ska planera sitt livslopp.
- Man borde själv få välja när man skall sluta sitt arbetsliv.
- Det saknas skrivningar om betydelsen av friskvård för äldre. Inom det området har pensionärsorganisationerna en viktig uppgift.
- Det är en folkhälsofråga att förändra attityderna så att livsloppet kan bli mer flexibelt. Yrkeslivet får inte komprimeras till åldrarna mellan 20 och 40 år.
- Det är inte bara lönearbete som skapar värden. Det skapas också av frivilligt arbete.
- Arbeta för att en allmän delpension återinförs.
- Det är pensionärerna själva som till stor del står för mytbildningen om och kring äldre. För att påverka och förändra är det viktigt att informationen om äldre redan börjar i grundskolan.
- Pensionärsrådets funktion och arbetssätt måste förändras. De kommunala och landstingskommunala råden borde slås ihop

till ett pensionärsråd i varje kommun som svarar för både landstings- och kommunala äldrefrågor.

- Har beredningen studerat den social- och äldrepolitik som fastställts av PRO:s riksstyrelse?
- Att politikområdet äldrepolitik skulle kunna avskaffas är konstruerat.
- Det är bedrövt att det ska finnas ett speciellt pensionärsparti som säger sig ha till uppgift att lyfta fram och bevaka pensionärernas skyldigheter och rättigheter. Frågor som speciellt rör äldre ska bevakas av riksdagspartierna.
- Det är känt att kvinnornas deltagande i arbetslivet har varit kopplad till konjunkturen. Ska de äldre bli nästa grupp som är konjunkturarbetskraft?
- Kvinnor har ett annat socialt liv än män. Att kunna arbeta längre gäller främst välutbildade män.
- Hur ska man kunna omsätta framtidsbilden i praktiken?
- Politiker har ett stort ansvar för att skapa arbetsplatser där man orkar och vill arbeta under ett helt arbetsliv.
- Det måste vara möjligt att kunna kombinera yrkesarbete och familjeliv.
- Det är viktigt att kunna ta till vara den kvarvarande arbetsförmågan bland människor som inte kan arbeta heltid.
- Det är viktigt med valfrihet när det gäller pensionsåldern så att den som orkar och vill fortsätta att arbeta kan göra det.
- Det behövs krafttag på nationell nivå för att möjliggöra för människor att orka ett helt arbetsliv.
- Folkhälsoarbetet bland äldre måste lyftas fram.
- Pensionärsorganisationerna bedriver ett omfattande frivilligarbete, både socialt arbete och folkhälsoarbete.
- Tillgänglighet och boende är två mycket viktiga faktorer för framtiden.
- Man borde lagstifta om pensionärsråd.

2.3 Piteå den 28 maj 2002

- Många har avtal som gör det möjligt att gå i pension tidigt. Extraarbete ger avdrag på pensionen.
- Pensionärsråden borde ha beslutanderätt.
- Det finns stora problem bland alla åldersgrupper.

- Intresse är svalt för forskning om vuxna personer. Det leder till brist på stöd och mål för vuxna med problem. Satsa därför på tvärvetenskaplig forskning.
- Kommer den solidariskt skattefinansierade välfärdspolitiken att gälla även i framtiden, bland annat med hänsyn till förändrade livsmönster, flyttströmmar och korta förbindelser.
- Var tog företagshälsovården vägen?
- Begränsar skattelagstiftningen möjligheterna till att jobba kvar efter pensioneringen?
- Det är svårt att engagera människor att frivilligt arbeta i äldreboenden.
- Det behövs nya servicelösningar när handelsutbudet i byar och stadskärnor nu förändras.
- Utgå från livsarbetstiden och se över möjligheterna att gå ned i arbetstid vid 58 års ålder så att man orkar arbeta längre.
- Se över regelverket för äldreomsorgens basservice.
- Stimulera barnafödandet.
- Det är viktigt att snabbare få in invandrare i arbetslivet. Det är en resurs som vi tar för dåligt hand om.
- Klarar skattelagstiftningen den demografiska utmaningen? Att främst bygga på inkomstskatt håller inte när allt färre ska försörja allt fler.
- Gruppen äldre 55 till 65 år uppmärksammas för lite.
- Attityder och regelverk förhindrar att äldre kommer in i arbetslivet.
- Äldre bemöts negativt när de ska arbeta frivilligt i t.ex. skola och äldreomsorg.
- Det är ekonomiskt svårt för många att arbeta deltid efter 61 års ålder. Det behövs system som gör det möjligt att gå ned i arbetstid.

2.4 Linköping den 27 augusti 2002

- De kommunala pensionärsråden behövs.
- Det borde vara möjligt att få arbeta mindre för att kunna arbeta fler antal år.
- Det är en dålig överensstämmelse mellan de äldres andel av befolkningen och representationen i politiska församlingar.
- Samhället måste ta ansvar för alla, även för dem som inte vill eller kan vara aktiva.

- Högre löner, att kunna påverka och utvecklas i arbetet, har stor betydelse för viljan att stanna kvar i arbetslivet.
- Tillgänglighet handlar inte bara om den fysiska tillgängligheten.
- Samhället är präglad av en oreflekterad åldersfixering under hela livsloppet. Det är olyckligt och måste förändras.
- De mötesplatser för alla åldrar som tidigare fanns i byarna, måste tillskapas i städerna.
- Stifta en lag om pensionärsråd enligt dansk modell.
- Uppmärksamma risken av att äldre invandrare inte kommer med i pensionärsföreningar eller i andra sammanhang.
- Så länge vi har en pensionsålder har vi en ålderstrappa.
- Kan IT-utvecklingen vara ett hot mot demokratin?
- Arbetsrätten är ett hinder för återgång till arbetslivet efter pensioneringen.
- Det är viktigt att uppmärksamma sambanden mellan skatt och motivation och stimulans till arbete i hög ålder.
- Arbetstagare som är 65 år och äldre borde befrias från arbetsgivaravgifter och sociala avgifter.
- Arbetsförmedling för äldre, behövs det?
- Avtalspensionerna har stor betydelse för människors vilja och möjligheter att arbeta längre. Här måste en värdeförskjutning eftersträvas i riktning mot arbetsviljan.
- Det finns ett tryck från många yngre att äldre ska sluta arbeta.
- Det är viktigt att fundera över arbetets värde som en del av livet och inte bara som en försörjningsform.
- Varje enskild individs arbete bidrar till den gemensamma välfärden.
- Det är viktigt att ta till vara de äldres kunskaper.
- På Island får alla jobba till 70 års ålder även om pensionsgränsen är 67 år. De flesta jobbar till 70 år, och många byter yrke högt upp i åren.
- Pengar är inte ett starkt incitament för arbete. Det är däremot viktigt att kunna fördela tiden över livsloppet så att man orkar med livets olika faser.
- Vilken betydelse har det på sikt att EU är en gemensam arbetsmarknad? Kommer äldre att flytta till mer attraktiva områden i övriga Europa och arbeta där?
- Det behövs en stor och genomgripande diskussion i samhället om värderingar och attityder till äldre.

- Pensionsåldern 65 år måste tas bort. Äldres kunskaper och erfarenheter behöver tas till vara. Äldre kan fungera som mentorer för yngre arbetskraft.
- Det finns hinder i arbetsrätten för äldres deltagande i arbetslivet.
- Arbetslivet behöver bli flexiblere. Man kan behöva minska arbetstiden i olika skeden av livet.
- Kvinnor vill/måste arbeta längre än män på grund av pensions storlek.
- Man behöver ta till vara de äldre som ”kulturarv”.
- Hur ska man ta till vara dem som har arbetsskador och som inte vill gå i pension?
- Arbetsgivarnas attityder till äldre arbetskraft behöver förändras.
- Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Det behövs därför samhällsinformation på många språk.
- Det saknas aspekter på samhällsliv och vardagsliv om äldre som sedan födseln eller tidigt är funktionshindrade.
- Äldrepolitikens existentiella frågor och värderingsfrågor borde kunna utvecklas.
- Det borde kunna göras mer när det gäller människors attityder till äldre.
- Det ska finnas en klar och tydlig gräns mellan den offentliga verksamheten för äldre och den verksamhet som frivilligorganisationerna bedriver. Detta för att den enskilde ska veta vem som har skyldigheten och ansvaret.
- Boendet och då speciellt för äldre invandrare måste tydligare lyftas fram.
- När det gäller invandring och integration är nog Sverige ett för litet land för att klara av de stora insatser som behövs för att klara detta stora och problematiska arbete. Det behövs ett samarbete över gränserna med någon form av samordning genom EU.
- Hur kan man forma ett flexibelt livsloppsmönster parallellt med arbete, samhällsengagemang och fritid?
- Det saknas internationella utblickar om äldrepolitik. Vad görs i andra länder, vad görs inom EU och FN?
- Folkhälsoarbetet måste tydligare lyftas fram.
- Arbetsgivaravgiften är högre när man anställer äldre arbetskraft.

2.5 Sundsvall den 29 augusti 2002

- Är det inte livskvalitet att få sluta arbeta vid 58 år? Det är skrämmande att betraktas som senior redan vid 45 år ålder.
- Attitydförändring är viktigare än lagstiftning för att få fler att vilja arbeta längre.
- Ge förutsättningar för att successivt avsluta arbetslivet från 50 år.
- Arbetskraftsinvandring behövs redan nu. Ta samtidigt vara på invandrarnas resurser.
- Är det tillåtet att dra sig tillbaka som äldre?
- Vad kan göras för äldre invandrare som inte har etablerat sig?
- Attityder och värderingar måste förändras för att se de resurser som äldre kvinnor har.
- Att förändra attityder, förhållningssätt och människosyn är viktigare än att förändra lagar och regler.
- Det är viktigt med en bred diskussion i samhället för att förändra synen på de äldre.
- De som förvärvsarbetar efter pensionsåldern borde stödjas och uppmuntras i stället för att ifrågasättas.
- I framtiden kan vi räkna med att fler generationer kommer att vara gamla samtidigt. Det är ett starkt argument för att ålders-trappan ska rivas.
- Förebyggande insatser är ett sätt att minska kostnaderna för samhället. Problemet är att kommunernas ekonomi inte räcker till för att vidta förebyggande insatser.
- Det finns lagstiftning som försvårar/förhindrar för dem som vill förvärvsarbete efter 65 år.
- Det behövs en förändring av hela arbetslivet för att äldre ska kunna yrkesarbeta längre än till pensionsåldern.
- Det behövs exempel på idéer om organisatoriska och andra förändringar på hur arbetslivet kan anpassas till den äldre arbetskraften.
- Åtgärder måste till för att väcka 40-talisterna för att de ska påbörja sin planering om boendet inför ålderdomen. Staten borde stimulera yngre-äldre att byta sina olämpliga bostäder.
- Äldre personer känner oro och otrygghet för både överfall och rån. Det är viktigt att frågor om äldres trygghet och boende lyfts fram.
- Det finns risk att de frivilliga krafterna tar de intressantaste arbetsuppgifterna.

- Det finns betydligt fler äldre än yngre personer som har konservativa värderingar och attityder till äldre.
- Det behövs utbildning för att bli pensionär. Frivilligorganisationerna bör här ta ett betydligt större ansvar.

2.6 Örebro den 2 oktober 2002

- Äldre och kvinnor ska inte kvoteras till uppdrag och befattningar. Dugligheten ska vara avgörande.
- För att få till stånd attitydförändringar behöver kontakterna mellan generationerna öka.
- Om arbetsgivaravgifterna togs bort skulle fler äldre få arbete.
- Tempot i samhället måste sänkas. Det gäller för alla generationer.
- Alla äldre kan inte och vill inte vara aktiva. Många äldre lever i stor social och materiell misär.
- Samhällsförändringar kräver konkreta åtgärder som kostar pengar.
- Kvinnornas situation måste belysas mer.
- För att få till stånd förändringar måste pensionärerna ställa krav.
- De som har arbete arbetar för mycket och de som inte har arbete känner sig outnyttjade. Något måste göras åt denna obalans.
- Hur kan den offentliga verksamheten bli en förebild för en personalpolitik som tar till vara den äldre arbetskraften?
- Är emot kvotering av äldre till politiska uppdrag.
- Det saknas generationsövergripande mötesplatser.
- Att ta bort arbetsgivaravgiften är en åtgärd som är nödvändig för att stimulera äldres deltagande i arbetslivet.
- Pensionärsråden är viktiga.
- Det bör vara möjligt att efter pensioneringen arbeta delvis eller under andra former.
- Sänk tempot i samhället. Det handlar om hela livssituationen, inte bara på arbetsplatsen.
- Det finns en ensamhet och social isolering bland äldre och då speciellt i högre åldrar.
- Inför framtiden måste kvinnornas situation uppmärksammas.

- Måste äldre i framtiden ställa upp och vara aktiva? Det finns risk för att det blir ytterligare krav och tvång. Ska det inte vara legitimt att dra sig tillbaka?
- 40-talisterna kommer inte att stå med ”mössan i hand”. Skillnaderna mellan generationerna är stora.
- Det är viktigt att få känna att man fortfarande betyder något i samhället.
- Inställningen till äldre och äldre arbetskraft är främst en attitydfråga. Det är viktigt att vara uppmärksam på språkbruket.
- Viktigt att inte fastna i en bild av alla som lika, oavsett ålder.
- Om kvoteringar inte är rätta vägen så krävs det uppmaningar till partierna att nominera fler äldre på valbar plats.
- Äldre som får funktionshinder måste få hjälp att komma tillbaka till tidigare livssammanhang.
- Det är generellt viktigt att behålla sina sociala nätverk efter 65 års ålder.
- Det behövs många fler gemensamma samlingsplatser för personer i olika åldrar. I dag segregeras människor för mycket.
- Sudda ut pensionärsbegreppet och pensionsåldern som gräns för aktivitet. Hitta nya sätt som beskriver försörjningen i högre åldrar.
- Återinför det statliga hissbidrag som fanns på 80-talet.
- Kommunpolitikerna har en stor uppgift i att bevaka tillgängligheten i samband med nybyggnation.
- Kan man inte skapa en ”pott” för äldre medarbetare i t.ex. kommuner och landsting, där man kan få möjligheter att byta eller pröva nya arbetsuppgifter?
- Hur beskrivs en ofullständig verklighet? Det finns ett problem med att använda ordet äldre utan att få med alla de associationer som följer med ordet.
- Utvecklingen går mot att pensionen blir flexibel upp till 67 års ålder. De fasta pensionsgränserna är på väg bort. Det skulle vara en hjälp i det arbetet med rabatter på arbetsgivaravgifterna för exempelvis arbetsmiljöåtgärder.
- Det nya statliga pensionsavtalet ger möjlighet till deltid vid 61 års ålder. När får vi en motsvarighet i kommunerna?
- Balansen mellan ansats och vila borde bli bättre, exempelvis att kunna arbeta 4–5 år för att därefter ta ett sabbatsår.
- Kan pensionärsorganisationernas sätt att arbeta förändras till att bli mer samhällsinriktat?

- Efter 65 år har man ingen möjlighet till påverkan. Det borde därför införas en medbestämmandelagstiftning för pensionärer i landsting och kommuner.
- Deltidspensioneringen ska återinföras.
- Pensionärsråden måste få större beslutanderätt.
- Man kan inte förändra attityder med lagstiftning. Orsakerna till attityder till äldre beror på att det till stor del saknas kunskap hos svenska folket om äldre och åldrandet.
- Äldre har svårt att ta sig in och känna sig välkomna i de politiska partierna. Till dess att det sker någon förändring bland partierna är det viktigt att inte kasta ut pensionärsråden ur kommuner och landsting.
- Hela den kommunala verksamheten är sektoriserad. I stället för pensionärsråd skulle man kanske kunna införa medborgarråd med representanter för olika grupper.
- En lagstiftning om att höja pensionsåldern skulle medföra ökade generationsklyftor.
- Det finns redan generationsklyftor i pensionärsföreningarna.

3 Inflytande och delaktighet på lokal nivå – framtidswerkstäder i sju kommuner

Stiftelsen Cesam i Örebro genomförde tillsammans med SENIOR 2005:s sekretariat framtidswerkstäder i sju kommuner under år 2002. Inbjudan gick till samtliga kommuner i den s.k. kommunpanel som vi samarbetat med sedan år 1999. Syftet med framtidswerkstäderna var att ge deltagarna möjlighet att formulera hur inflytande och delaktighet kan utvecklas till en viktig del av det lokala arbetet.

Aktörer från flera berörda områden bjöds in (kommuner, föreningar och företag). Sammanlagt deltog 155 personer i åldrarna mellan 55–70 år. Övergripande tema för sex av verkstäderna var ”i (kommunen) deltar vi äldre aktivt och har inflytande i samhällslivet”. Dessa framtidswerkstäder hölls i Örnsköldsvik, Arvika, Linköping, Tidaholm, Gotland och Arboga. I den sjunde, som hölls i Umeå, var temat ”vi har en arbetsmarknad som är attraktiv även för oss seniorer”.

Inom ramen för kommunpanelen arrangerades tidigare flera seminarier om de frågor som kom att behandlas i diskussionsbetänkandet. Kommunpanelen fungerade därmed som en fokus-

grupp under arbetet med diskussionsbetänkandet. De deltagande kommunerna gavs också tillfälle att lämna remissyttranden på diskussionsbetänkandet. Även i arbetet med vård- och omsorgsfrågor har kommunpanelen deltagit på olika sätt. Förutom de ovan nämnda kommunerna har kommunpanelen bestått av Göteborg (Högsbo), Haparanda, Landskrona, Malmö (Västra Innerstaden), Malung, Simrishamn, Solna, Stockholm (Katarina-Sofia), Vetlanda och Vilhelmina.

3.1 Vad är en framtidsverkstad?

I framtidsverkstäderna har deltagarna fått möjlighet att formulera vilken framtid de önskar genom att öppna upp för nya perspektiv och att stimulera kreativitet och analysförmåga. Framtidsverkstad är en pedagogisk metod som stödjer människor att på ett konstruktivt och skapande sätt mötas kring gemensamma angelägenheter. Men det har inte räckt med att bara mötas och uppleva en stimulerande diskussion. Framtidsverkstäderna har även syftat till konkretisering av de idéer som utarbetats.

Framtidsverkstäderna har innehållit följande fem steg:

Förberedelsefas – vad vill vi?

Som framgår ovan har verkstäderna byggt på ett bestämt tema som engagerat de personer som deltagit. Två personer från Cesam med utbildning för att leda verkstäder och med erfarenheter av att tillämpa metoden i olika slags situationer har varit verksamhetsledare. I förberedelsefasen klargjordes tillsammans med kommunerna vilka deltagare som skulle delta, att verkstaden skulle pågå under en dag och hur resultaten skulle dokumenteras.

Kritikfas – rensa ut och identifiera problem

Denna fas utgjorde en gemensam inventering av deltagarnas problem inom verkstadens tema. Vad ville man lämna bakom sig? Vad var man kritisk mot? Vad upplevdes som problemfyllt? Synpunkterna bearbetades i mindre grupper. Uppgiften var att analysera mönster och att försöka förstå hur problem och kritik hänger samman samt orsakerna till dem.

Framtidsfas – upptäcka möjligheter och formulera idéer

Genom olika övningar fick deltagarna stöd i att vända på perspektiven. Från det som behövde slopas till visioner om vad som är lockande i en önskvärd framtid. Deltagarna uppmuntrades att se bortom rutiner och vanor och i stället beskriva hur de tänker sig en framtid.

Förankringsfas – bestämma vad som behöver göras

I mindre grupper och utifrån deltagarnas intressen och efter de sakområden som tidigare hade utkristalliserats, sammanfogades kritiken och visionerna till handlingsplaner. Planerna presenterades för deltagarna och därmed identifierades vad alla var överens om liksom var åsikterna skiljde sig åt.

Handlingsfasen – hålla igång processen

Förhoppningsvis fortsätter arbetet på hemmaplan i de olika kommunerna. Dokumentation från verkstäderna har distribuerats till samtliga deltagare. En lyckad framtidsverkstad sätter igång ett kontinuerligt utvecklingsarbete som bygger på delaktighet och engagemang.

3.2 Allmän bedömning

Här visas endast de problem och hinder som deltagarna angett för att nå målen samt deras framtidsbild/vision av en önskvärd framtid.

Som framgår är överensstämmelsen stor mellan de frågeställningar/problem som deltagarna tagit upp och de som behandlats i beredningens betänkande. En stor del av det som utgör hinder för delaktighet och inflytande rör frågor som har samband med arbetslivet, boendet, tillgängligheten och kommunikationer. Deltagarnas framtidsbilder handlar om deras möjligheter att som morgondagens äldre kunna kombinera arbete, fritid och engagemang. Man efterfrågar arbetsmiljöer som gör det möjligt att jobba på egna villkor när det gäller arbetssätt, tempo och egen tid. Man framhåller att fler äldre personer behövs både på politiska poster och i andra delar av samhällslivet. Deltagarna önskar också göra upp med förlegade

föreställningar om vad åldrandet innebär och vad äldre människor kan och vill göra.

Erfarenheten av arbetet med framtidsverkstäderna har visat att det är i den lokala miljön som frivilliga krafter kan tas tillvara. Det tycks också vara så att ett sektorsövergripande arbetssätt kan innebära en vitalisering av den lokala demokratin, en ökad delaktighet bland medborgarna och ökad insyn i beslutsprocesser som bland annat styr fördelningen av lokala offentliga resurser.

Förhoppningen är att de kommuner som deltagit så långt möjligt inlemmat informationen och synpunkterna från framtidsverkstäderna i sin dagliga verksamhet och vidtar/vidtagit åtgärder för att aktivt riva de hinder som deltagarna redovisat.

Med framtidsverkstäderna har SENIOR 2005 bl.a. velat ge inspiration för det angelägna arbete som pågår i kommunerna för att människor ska få inflytande och delaktighet och känna trygghet i livets alla skiften och möten.

3.3 Resultat från framtidsverkstaden i Örnsköldsvik

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigare hindren för att nå målen:

- Litet intresse av erfarenhetsöverföring i arbetslivet
- Attityderna till äldre personer.
- Skattesystemet.
- Svårigheter att kunna studera.
- Begränsade möjligheter till flexibel pension.
- Kompetensbrist med anledning av den tekniska utvecklingen.
- Brist på förebilder.
- Kulturlivet.
- Kommunikationer.
- Avfolkningen.
- Otryggheten i samhället.
- Den höga förändringstakten.
- Brist på samordning av idéer.
- Ekonomin.
- Arbetsförmedling för äldre saknas.
- Arbetsmiljön.
- Fysiska problem.

Framtidsfas – Vision

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Ta till vara erfarenheter

- Pensionärer är en tillgång. Företag och myndigheter söker med ljus och lykta efter mentorer med lång erfarenhet till sin verksamhet.
- Erfarenhetspool inrättas med möjlighet för arbetsgivare att hyra in äldre personer med erfarenhet och kompetens.
- 65-årsgränsen är borta och den enskildes behov av anpassning av t.ex. tider och arbetsuppgifter kan tillfredsställas.
- Flexibel arbetstid för personer i åldrarna 55-70 år.

Tryggt boende

- Ökade möjligheter till seniorboende med god service. Även för personer 55+.
- Kommunen erbjuder möjligheten till ett äldreboende som ger god service, närhet och trygghet och med möjlighet att kunna ta emot familj med barn. Alternativt finns möjlighet till boende i glesbygd med goda kommunikationer med småbussar samt tillgång till service som t.ex. snöskottning och gräsklippning.
- År 2010 i Örnsköldsvik. Centralt finns ett boende som anpassas till olika skeden i livet för den som är 55 år eller äldre. Inte inom kommunens äldreomsorg. Äldre personer har organiserat sig i trygghetsgrupper och i socialt kontaktnätverk. Staden är sådan att man känner sig trygg när man är ute på gator och torg. Allmänna kommunikationer upprätthålls med mindre bussar med bra turtäthet. Trafiken kompletteras av gemensamhetstaxi.
- Samhället har insett betydelsen av att glesbygden lever vidare och har satsat på service, affärer, skola, post osv.

Kultur – samhällsinformation

- Riktad samhällsinformation till äldre personer genomförs regelbundet och med möjligheter till återkoppling.
- Kulturcentrum finns med bl.a. teaterlokal, lokaler för musik, samlingscentrum m.m.

3.4 Resultat från framtidsverkstaden i Arvika

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigaste hindren att nå målen:

- Osäkerhet.
- Kommunikationer.
- Ekonomin.
- Kommunens hantering av pensionärsrådet.
- Åldersfixeringen i samhället.
- Brist på lokaler.
- Språket.
- Attityder till äldre personer.
- Erfarenhet är inte ett plus.
- Handikapp – Hälsa.
- Svårigheter för enskilda personer att kunna påverka kommunala politiker.
- Verksamheten anpassas inte till samhällsutvecklingen.
- Att inte behövas.
- Tröghet i att finna former för delaktighet.
- Att vara kvinna.
- Gensvaret från omgivningen.
- Kommunens hantering av handikapprådet.

Framtidsfas – Vision

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Våra kommunikationer

- Utbyggd seniortaxi i hela kommunen och till enhetstaxa.
- Buss till sjukhuset på sön- och helgdagar.

- I tätorten ska finnas minibussar med hög turtäthet och utan kostnad.
- Vad gäller kommunikationerna i hela kommunen ska det finnas bussar med hög turtäthet som också gör det möjligt att arbetspendla och till en låg kostnad.
- Taxi till låg taxa som komplettering till bussar.
- Kvällstrafik för de som deltar i samhällslivet.
- Bredband åt alla samt datautbildning åt äldre.
- Samtliga SJ-biljetter ska säljas på samma ställe.
- Väl utbyggda allmänna kommunikationer.
- 50 procent rabatt på priset för pensionärer som reser med järnväg och buss.

Vår delaktighet i kommunen

- Ökad tillgänglighet vid kontakter med kommunen, med tjänstemän och politiker. Större gehör för synpunkter från kommunala pensionärsrådet även i Arvika. Remissorgan!
- Den stora gruppen aktiva seniorer får kommunens hjälp att organisera sitt engagemang av olika aktiviteter i t.ex. skola och äldreomsorg.
- Alla behövs, seniorer är inte rädda att ställa upp. Äldres erfarenheter tas till vara. Ingen åldersfixering, alla åldrar lika värda. I samhället tar män och kvinnor för sig i samma utsträckning.
- I Arvikingen presenteras alla nämndspolitiker efter varje val.
- Varje medborgare har lätt att få kontakt med sina politiker.
- Politikerna tar ansvaret för att lyssna, föra frågor vidare och sedan delge resultatet.
- Det finns en person i kommunen som är insatt och kunnig i frågor som rör pensionärer. Och som för frågor och önskemål vidare.
- Kommunen lyssnar på vad kommunala pensionärsrådet har att säga och verkställer önskemål som för det mesta är klara och genomtänkta.
- Kommunens information innehåller helheten till beslutet. Kommunen är frikostig med remisser till pensionärs- och handikappråden även om det kan ta tid att få svar.
- Äldres erfarenheter tas till vara.

Vår gemensamma mötesplats

- Det finns ett allaktivitetshus för pensionärer. Hyran är subventionerad.
- Samlingslokaler ska vara utrustade med hörselslingor och vara handikappanpassade.
- Medborgarkontor där man kan kopplas vidare till rätt instans för hjälp.
- Äldrecafé med påkostad inredning och datautrustning som också kan fungera som möteslokal för olika organisationer.
- Kommunen satsar lika mycket per person för aktiviteter oberoende av ålder.

3.5 Resultat från framtidsverkstaden i Linköping

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigaste hindren att nå målen:

- Attityder till äldre.
- Brist på pengar/ekonomiska resurser.
- Erfarenheten tas inte tillvara.
- Ointresse från äldre personer.
- Brist på mötesplatser.
- Det saknas nedtrappningsalternativ.
- Alternativt boende.
- Tidsbrist.
- Brist på representanter i beslutande organ.
- Inte få del av nyheter.
- Ohälsa och sjukdom.
- Okunskap.
- Samtalsforum saknas.
- Organisationerna.
- Vårdgarantin.
- Skatterna.
- Kollektivtransporter.

Framtidsfas – Vision

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Vår delaktighet

- Vi har representativ sammansättning i alla beslutande organ. Delaktighet redan på planeringsstadiet.
- Attitydförändring – fyllt igen generationsklyftan.
- Delaktighet är individens ansvar.
- Förutsättning för delaktighet: i samhällsliv, i beslutande samhällsorgan, i vardagsliv, bostäder med valfri service, förebyggande hälsovård, inga vårdköer.
- Delaktighet uppnås genom möteslokaler och ekonomiska resurser. Yrkes- och livserfarenhet.
- Bättre ålders- och könsfördelning i beredande och beslutande organ.

Vårt vardagsliv

- Lätt att finna rätt bostad.
- Alternativa boendeformer, allt efter behov finns inom samma enhet och byggda för gemenskap.
- Valfritt boende med tillgång till friskvård.
- Färdtjänsten är en del av kollektivtrafiken.
- Närservice med allt på samma ställe.
- Kommunikationer som fyller behoven.

Vår gemensamma mötesplats

- Öppen mötesplats i varje bostadsområde.
- Tillgång till aktivitetslokaler för både kvinnor och män.
- Mötesplatserna utnyttjas till fullo i närområdet både inne och i utemiljön.

Vårt anhörigstöd

- Tillräcklig och kunnig hemtjänst och anhörigstöd.
- Vårdköerna är borta. Det finns personal som är utbildad och engagerad. Landstingen är nedlagda.
- Alla som vill erbjuds avlösning i hemmen samt information och stöd.
- Bra stöd för anhörigvårdare, avlastning och korttidsboende utan behovsprövning och administration.

Vår flexibla pension och vår erfarenhet

- Arbetsgivare och arbetstagare kommer överens om en plan för successiv ”nedtrappning” för personer i åldern 60–67 år.
- Flexibel pensionsålder med nedtrappning. Bemanningsföretag tar till vara pensionärernas kompetens och livserfarenhet. Ingen straffskatt tas ut och man har en pension som man kan leva på.
- Erfarenheter och kunskaper tas till vara med respekt.
- Flexibelt och rättvist pensionssystem.
- Flexibel tjänstgöring från 58 års ålder. Ekonomi som gör att man har råd att vara pensionär.
- Flexibel pensionsålder. Kompensation av eventuell inkomstbortfall. Arbetsförmedlingen hjälper till med nedtrappningen.
- Äldres erfarenheter kommer bara till nytta om någon vill ha del av dem.
- Erfarenhetsbank i kommunen.

3.6 Resultat från framtidsverkstaden i Tidaholm

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigaste hindren att nå målen:

- Det finns ingen som lyssnar.
- Äldre tas inte på allvar.
- Dålig dialog med politiker och enskilda tjänstemän.
- Det saknas respekt för äldre personer.
- Okunskap om äldre.
- Dålig information.
- Kompetensen hos kommunens politiker.

- Brist på åldersblandade föreningar.
- Negativ befolknings- och sysselsättningsutveckling.

Framtidsfas – Vision

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Vår delaktighet

- Lyssna på oss. Vi vet vad vi vill. Vi har livserfarenhet och kunskap.
- Tidaholm blir en effektiv och medmänsklig kommun.
- Kurs om politisk verksamhet för seniorer.
- År 2005 har Tidaholm kommit på "fötter" med nya företag och arbetstillfällen.
- Arbetslösheten är slut! Alla har jobb och mår bra.

Vi lär varandra

- Idrott, musik, schack, boule för gemensamt utövande i alla åldrar. Samarbete mellan äldreboenden och skolan.
- Allas våra barnbarn. Det finns seniorer i skola och daghem.
- År 2005 har vi en god gemenskap och samarbete mellan olika åldrar genom att ta lärdom av varandra.

Vårt politiska inflytande

- Politikerna ut i verkligheten – regelbunden prao.
- Seniorer praktiserar i stadshuset – mentorer politiker.
- År 2005 har vi framsynta och kunniga politiker som har god kontakt med kommuninvånarna.
- Arbetar aktivt för en levande landsbygd.
- Småföretagarverksamheten ökar genom köptrohet.

Seniorer – information

- En träff cirka sex månader före pensioneringen anordnas av kommunen och föreningar.
- Information två gånger per år för seniorer om föreningsverksamheten.
- År 2005 har vi fått en väl fungerande information och utbildning inför vår pensionering.

3.7 Resultat från framtidsverkstaden i Gotland

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigaste hindren att nå målen:

- Attityderna till äldre.
- Jag själv.
- Äldres visdom och erfarenhet är inte efterfrågad.
- Den muntliga kommunikationen.
- Bristande kunskap hos äldre.
- Nedläggningar i glesbygd/landsbygd.
- Pensionsåldersfixering.
- Jantelagen.
- Dålig pension och dåliga pensionsavtal.
- Politiska värderingar och långa beslutsvägar.
- Friskvård och hälsa.
- Segregation.
- Takten i arbetslivet.
- Kommunikationer och transporter.
- Ny teknik.

Framtidsfas – Visioner

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Vår kompetens tas tillvara

- Äldre personer är mentorer, resurspersoner i skolan, på arbetsplatser. Äldre är en kunskapsbank.
- Tar vara på kunskap och erfarenheter i olika åldersgrupper.

- Kompetensutveckling, exempelvis om åldrandet, livskvalitet, friskvård och hälsa.
- Äldrekunskap i läroplanen.
- Kontinuerliga möten generationer emellan. Senior-junior-möten.
- Äldre i skolan och i äldreomsorgen.
- Äldre som mentorer i arbetslivet.

Vår aktiva fritid

- Hälsobefrämjande åtgärder finns i närområdet.
- Friskvårdscenter finns.
- På Gotland har alla insett värdet av regelbunden motion. Läkarna ordinerar fysisk aktivitet som genomförs i samarbete med idrottsföreningar. Denna åtgärd minskar kostnaderna och får medborgarna att må bra.
- Tar en cykeltur varje dag.
- Alla är medvetna om behovet av friskvård och tar själva ansvar för det.
- Det har pränatats in från barndomen om värdet av natur, idrott och kultur.
- Medborgarnas behov av naturliga träffpunkter tillgodoses.

Vår delaktighet

- Alla har rätt att kunna påverka beslut.
- Numera är det naturligt att rådfråga medborgarna innan politiska beslut fattas.
- Alla har fri tillgång till Internet och fria datorer.
- Alla politiker har egen e-postadress.
- Lokala politiker har månadsmöten på orten för allmänheten.
- Alla pensionärer har frikort till allt.
- Fullt utbyggd information från lokala beslutsfattare.
- Använder tekniken för att öka inflytandet.
- Alla har tagit till sig den tekniska utvecklingen och har både grundkunskap och fortbildning.
- Information finns till för alla.

- Fri IT finns i alla hem.
- Det väl fungerande lokalsamhället tar stor hänsyn till medborgarnas olika behov.

Vårt vardagsliv

- Blandade åldersgrupper i tillgängliga bostadsområden.
- Mångfald i boendet.
- Fullt utbyggt kommunikationsnät. Buss, flyg, tåg, bil och frikort.
- Valfrihet i boendet. Det finns bostad åt alla.
- Väl fungerande kollektiv- och kompletteringstrafik.
- Täta bussturer.
- Kan flera gånger per dag ta mig dit jag vill.
- Bor där jag själv valt att bo.

3.8 Resultat från framtidsverkstaden i Arboga

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigaste hindren att nå målen:

- Ohörsamhet hos kommunala politiker.
- Ojämlighet.
- Ointresse hos seniorerna själva.
- Kompetensen tas inte till vara.
- Kortsiktighet i samhället.
- Attityderna till äldre.
- Tilltron till sig själv.
- För tungt arbete.
- Vågar inte yttra sig.
- Stelbent pensionstänkande.
- Ohälsa/att vara frisk.
- Begränsningar i sjuk- och pensionsersättningar.
- Dålig kunskap och utbildning.
- Kanal saknas till beslutsfattarna.
- Arbetstider.
- Byråkratin.
- Dåligt nätverk.
- Brist på läkare.

Framtidsfas – Vision

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Vårt arbetsliv

- Arbetslivet tar inte slut i och med pensioneringen.
- Skapat en arbetsbank inom olika yrkesområden.
- En tillgång i ett kommunalt pensionärsråd.
- Lärlingssystem. En mentor tar hand om lärlingen. Lönen anpassas efter lärlingstiden.
- Bygga upp och stärka egna självbilden och känna att man klarar av arbetet ända fram till pensionen.
- Lärlingssystemet har utvecklats så att hantverksyrken bevaras.
- Det flexibla pensionssystemet ger möjlighet till mentorskap. Äldres erfarenhet vidarebefordras till yngre i arbetslivet. Friskvården har utvecklats.
- Mentorskap med ett stort nätverk av intresseföreningar. Seniorernas kompetens utnyttjas.

Vårt pensionssystem

- Ett flexibelt pensionssystem som passar alla.
- Ett skraddarsytt pensionssystem för var och en. Flexibilitet. In och ut ur systemet när det passar den enskilde.
- Ekonomiska incitament för arbetsgivare och enskilda personer som gör det attraktivt för båda parter. Det ska vara billigare att anställa äldre och den anställde ska inte förlora ekonomiskt.
- Jämlikt system. Samma pension till alla. God ekonomi.

Våra engagerade politiker

- Goda lyssnare som för goda idéer till beslut.
- Lyssnar in äldres behov.
- Är ute i verkligheten.
- Allt aktivare seniorer tvingar politikerna till större engagemang.
- Antalet seniorer ökar bland aktiva politiker.
- Tar till vara erfarenhet.
- Finns med i olika utredningar som är åldersblandade.

- Deltagare i olika råd och nätverk.
- Vettiga mötesplatser.
- Tydliga motiv till fattade beslut.
- Andras engagemang skapar ett eget engagemang, exempelvis TV-program som berör. Marknadsför anslutningar till seniorföreningar och liknande.

3.9 Resultat från framtidsverkstaden i Umeå

Kritikfas – Hinder

I rangordning var de viktigaste hindren att nå målen:

- Stress och högt tempo.
- Låga löner.
- Personalotäthet.
- Flexibel arbetstid.
- Ledarskap.
- Slimmade organisationer.
- Attityder till äldre.
- Brist på alternativa arbetsuppgifter.
- Utbildning.
- Arbetsskador/ohälsa.
- Politisk insikt saknas.
- För lite tid för återhämtning.
- Brist på information.
- Fritidsintressen.

Framtidsfas – Vision

Följande prioriterade bilder av en önskvärd framtid redovisades:

Vår flexibla arbetstid

- Arbetstiden är anpassad efter seniorernas förutsättningar.
- Arbeta i ett litet arbetslag med möjlighet att lägga egna arbetschema för att få flexibilitet.
- Möjlighet att själv kunna påverka arbetstiden.
- Kortare arbetstid med bibehållen lön.
- Som senior få ökad möjlighet att styra sin arbetstid.

- Arbetstiden kan förläggas så att det passar den enskilde och arbetsgivaren.
- Kan reglera arbetstiden över året.
- Att kunna arbeta i projektform.
- Trappa ner arbetstiden fram till pensioneringen.
- Inte ha fler arbetsuppgifter än vad tiden medger.
- Mentorskapet ingår i arbetstiden.

Vi orkar längre

- Tydligt övergripande regelverk.
- Väl fungerande företagshälsovård finns på varje arbetsplats.
- För seniorer finns regelbundna hälsokontroller och aktiv friskvård.

Den goda arbetsplatsen

- Arbetsplatsen har en viss överanställning för att klara sjukfrånvaro eller arbetstoppar och utbildning.
- Har tillgång till en pool med kunnig personal.
- Arbetsplatsen präglas av personal med mångfald, etnisk, åldersmässig och könsmässig.
- Inga ensamarbeten.
- Rätt bemanning i förhållande till arbetsuppgifterna. Tillräckligt med personal så att man kan komma hem någorlunda pigg.
- Ersättare vid frånvaro.

Arbetsledning

- I ledarskapsutbildning ingår hur man tillvaratar seniorers kompetens och erfarenhet.
- Ledaren är kompetent, lyhörd, målinriktad, tillgänglig, ser och syns, vågar ta även obehagliga beslut efter samråd. Planerar pensioneringarna.
- Arbetet förändras efter individens livscykel genom flexibel arbetsorganisation.
- Klara mål (information), närvarande (synlig), erfarenhet (kompetens), beslutsam, visionär social kompetens. Skapar ömsidigt förtroende.

- Lyhörd – återkommande samtal.
- Se och synas – är ute i verksamheten.
- Ödmjuk i mötet med personalen.
- Inspirerar, motiverar och stödjer personalen.
- Vågar ta beslut efter samråd med berörda.
- Ledaren är insatt i sin personals uppgifter. Delger tydliga mål.
- Har god tillgänglighet. Reder ut misshälligheter och skapar goda relationer.
- Har visioner och ser möjligheter till förändring som leder till utveckling för alla.
- Har befogenheter.

Vår kompetens tas till vara

- Senast ett år innan pensioneringen genomförs planeringssamtal för att ta till vara personens intressen och möjligheter.
- Alla alternativa uppgifter måste diskuteras på jämbördig nivå. Erbjuds sina ordinarie arbetsuppgifter i mindre omfattning eller i annan form.
- Kompetensen tas tillvara på ett bra sätt och erfarenheterna förmedlas till andra.
- Mentorskap/handledning av yngre medarbetare.
- Lön efter erfarenhet.
- Rätt till kompetensutveckling.
- Kunskapsutbyte.
- Seniorerna är den perfekta mentorn för de nyanställda tack vare sin stora erfarenhet och kompetens.
- Vågar ta för sig både när det gäller val av arbetsuppgifter och krav på lön.
- Andra arbetsuppgifter till seniorer.
- Tar till vara den erfarenhet som seniorerna har.
- Utbildningsplan finns för alla över 55 års ålder.
- Resurser avsätts för adekvat kompetensutveckling.
- Får de arbetsuppgifter som det finns kompetens och intresse av så att ett fullgott arbete utan stress och med trivsel kan genomföras.
- En trivsam arbetsmiljö och med trevliga arbetskamrater.
- Kompetensöverföring till nyanställd personal.
- Erfarenhetskompentensen syns i lönekuvertet och ger möjlighet till andra arbetsuppgifter.